

GHENDTSCHÉ·TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en
Historische Kring Gent vzw

49e jaargang - nr. 1

januari - februari 2020

Afgiftelokator: 9000 Gent 1
Erkenning: P 2A 6154
Afzender: Goudstraat 12 - 9000 Gent
Verschijnt niet in juli en augustus

AL BETAALD VOOR HET NIEUWE JAAR?

Als naar gewoonte sturen we het eerste nummertje van de nieuwe jaargang naar alle leden van vorig jaar.

Als u, door vergetelheid of om een andere reden het lidmaatschap niet vernieuwde, zal dit het laatste nummer zijn dat u ontvangt, tenzij u alsnog betaalt ...

Twijfelt u eraan of u al betaalde: geen probleem, u stuurt een mailtje naar g.t@telenet.be of u zendt een briefje naar HHKG, Groot Begijnhof nr. 46, 9040 Sint-Amandsberg.

Ook wie zijn lidnummer niet vindt, hoeft zich niet meteen zorgen te maken. Dat is enkel een hulpmiddel voor ons, geen vereiste.

GHENDTSCHIE TYDINGHEN

**Tweemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent vzw**

49e jaargang nr. 1

januari - februari 2020

Inhoud

- **Françoise Verhooesele** - *Dominique Aelterman, fotograaf, opvolger van Nestor Schaffers.* 2
- **Sonja Gyselinck** - *Marie Brouillard, Alias Tante Nitte, onterecht vergeten.* 6
- **Marc Hanson** - *Nevenactiviteiten in en rond de Heernesemeersen tijdens de late middeleeuwen.* 10
- **Hans Doesselaere** - *Pareltjes uit het begijnhof.* 23
- **Mark Rummens** - *Zorg voor een schijnbaar banale verlichtingspaal. Wie het kleine niet eert...* 29
- **Marc Hanson** - *Zieke monniken in de Sint-Baafskerk te Gent.* 34
- **Luc Devriese** - *'t Fortje aan de Blaisantvest. Van slecht befaamde cité tot kerkje.* 43
- **Herbert De Vleeschouwer** - *Ethelinde en Engelran. Een dramatische Gentse fantasie op het Beverhoutveld en in Brugge (1382).* 63
- *Lezers aan het woord* 73

Minder bekende Gentse fotografen

DOMINIQUE AELTERMAN

Opvolger van Nestor Schaffers

Françoise Verhooesele

Dominique Aelterman (Laarne 1844-Gent 1904), opgeleid als schilder en fotograaf, was slechts zes jaar zelfstandig actief als opvolger van Ernest Schaffers (zie vorig GT nummer). In deze korte bijdrage worden enkele aspecten van zijn geringe productie belicht.

Dominique Aelterman, soms ook als Alterman geschreven, werd als Dominicus Aelterman opgenomen in de geboorteregisters van Laarne op 3 december 1844 (1). In tegenstelling tot de andere in deze reeks beschreven fotografen, waren zijn ouders armelui. Zijn vader Jacobus, 45 jaren, dagloner, en zijn moeder Livina Raman, 40 jaren, spinster, woonden er in de Lepelstraat. Toen Dominique in 1884 huwde met de 10 jaar jongere Nathalie Verdonck in Sint-Denijs-Westrem, was hij fotograaf in Gent. Er zijn geen kinderen van hen bekend. Van opleiding was Aelterman schilder en lichttekenaar (letterlijke vertaling van de term fotograaf) en hij maakte bijna uitsluitend portretten. (2) Hij heeft niet veel werk achtergelaten in zijn korte loopbaan. Die duurde met moeite acht jaar: van 1896 tot 1904, toen hij stierf in zijn woonst Kortrijkstraat (nu Kortrijksepoortstraat). Zijn weduwe hield het na twee jaar voor bekeken.

Aelterman werd vanaf 1897 opgenomen in de 'Wegwijzers van de stad Gent', eerst in de Guinardstraat 9, waar hij na de dood van Nestor Schaffers (zie vorig GT nummer) in 1890 diens studio overnam. Van 1898 tot 1904 werkte hij in de Kortrijksestraat in het toenmalige nr. 64. In 1905 en 1906 zette zijn weduwe de zaak verder. Na 1906 wordt zij niet meer vermeld. Zoals zijn voorganger gebruikte Aelterman de techniek van het carbonpapier die door Désiré Van Monckhoven gecommmercialiseerd was vanaf 1875.

Noten

- Familysearch.org (<https://www.familysearch.org/>).
- Daniël Van Ryssel, Lexicon van Oost-Vlaamse Schilders en Beeldhouwers (1700-1940): https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/250/801/RUG01-001250801_2016_0001_AC.pdf

Afb. 1. Achterzijde van een cabinetkaart van Nestor Schaffers gebruikt door opvolger Aelterman.

Afb. 2. Cabinetkaart met een zeldzaam intieme foto.

Afb. 3. Achterzijde van de kaart op afb. 2: zelfde lay-out als bij voorganger Nestor Schaffers.

Afb. 4. Carte de visite: een veel soberder achterkant. Let op het mooie logo.

MARIE BROUILLARD, ALIAS TANTE NITTE, ONTERECHT VERGETEN

Sonja Gyselinck

Het is weinig of niet geweten dat Marie Brouillard een zeer groot aandeel in de populariteit van haar man Romain Deconinck, van wie zij de tweede vrouw was. Ze was de auteur van muziek en tekst van zijn bekendste succesliedjes en verzorgde kostuums en choreografie van zijn revues. Ze leeft voort in de naam van het nog steeds goed draaiende café Marimain naast de Minard, maar is verder zo goed als onbekend.

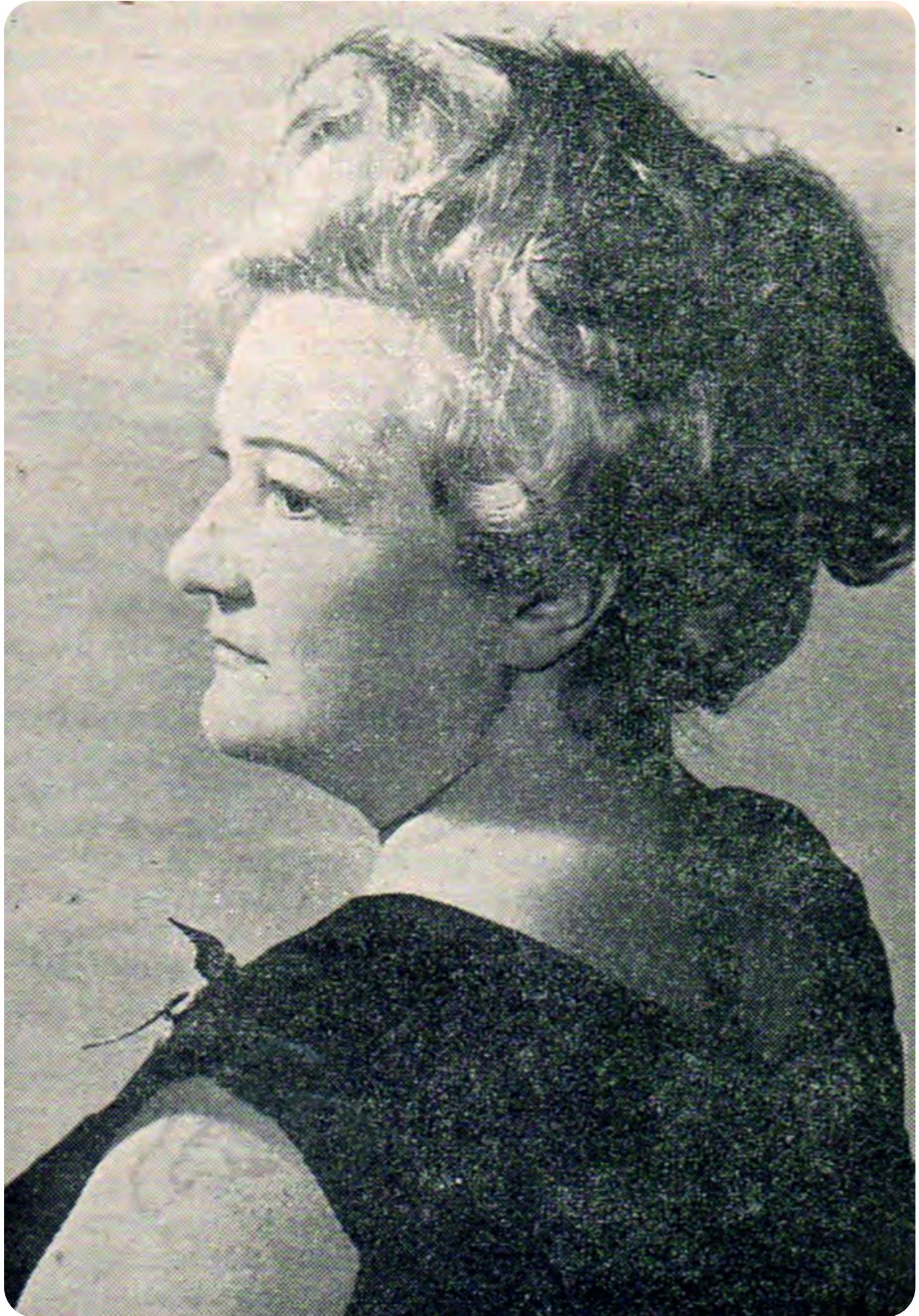
Marie (of Mary) Brouillard (afb. 1), alias tante Nitte, geboren in 1907 in het Noord-Franse Rijsel, was de tweede vrouw van Romain Deconinck. Ze debuteerde als danseres bij het revuegezelschap van Henri Van Daele en trad vanaf 1942 op in de Minard met Romain en H el ene Maréchal. Ze was de talentvolle schrijfster van Gentse wijsjes: de bekende teksten van Romains succesnummers, dikwijls ook de muziek. Ze speelde als lid van Deconincks Beren (afb. 2 en 3), ook mee, verzorgde de costumen en dirigeerde het ballet, in haar tijd een belangrijk onderdeel van de stukken in de Minard. Mary Brouillard stierf in 1994 in Roborst, deelgemeente van Zwalm. Haar naam zit samen met die van haar toenmalige man vervat in die van het sinds heel wat jaren volop draaiende café Marimain in de Walpoortstraat naast de Minard.

Bron:

Freek Neiryneck (2015). *Wie es/woas wie? in de Gensche Voolksmeziek*, Snoeck, Gent.

Afbeeldingen

De foto van Marie met ingewikkelde coiffure mochten we ontlenuen uit de collectie van Claude Marissael, waarvoor onze dank. Uit DSMG, Sint-Amandsberg, collectie Vliegende Bladen Gent, reeks Theater zijn afkomstig: de afbeeldingen met de rolverdeling van een typisch blijspel in drie bedrijven met zang en dans (ongedateerde programmabrochure) en de oproep om Decoinck's beren te steunen door een spaarpotje aan te leggen om getroffen leden te helpen 'in geval van ongeluk of dergelijke'.

Enkele titels van Marie Brouillard

't Es fieste veur d'agente
Cigaretten en whiskey
Raymoend danst de charleston
D' agenten goan opzije

Belangrijk Bericht van Deconinck's Beren

Waarde en Trouwe Minardschouwburgbezoeker,
Zoals U weet en zoals ik U reeds herhaalde malen heb gezegd wordt Minardschouwburg niet gesteund noch van Staat, Stad of Provincie. Aldus doet de Directie al het mogelijke en onmogelijke om de geliefde Volksschouwburg leefbaar te houden en daarom ook hebben de leden van het Minardschouwburggezelschap (die ik met fierheid m'n «beren» noem) in de schoot van het gezelschap zelf een kleine vereniging gesticht die ze «Deconinck's beren» hebben genoemd en die tot doel heeft geld in te zamelen om, in geval van ongeluk of dergelijke, een steun te kunnen verlenen aan de getroffen leden.

En een stukje van *In't stamcafé (santé, santé, santé)*

Tekst Mary Brouillard, muziek van haar en Harry Frekin. Vermoedelijk uit de jaren 1950-1960.

't was al in het stamcafé, mijn noenkel Miele
mee zijne vriend Désiré stoende te zoage.
“Zeg” riep noenkel Miele glad, “vannacht woaren wij zat,
en g'hèt mij ligge g'had.
G'hèt mij de stoase veur vijfhoenderd frank verkocht.
Woar hedde 't hoald?
En ik, de gruuten uil, ‘k è u koentant betoald”.

Refrein

Santé, santé, santé
geef oens nog ne toernee,
veur mij en noenkel Miele
en veur gans 't café.

...

Toomelijk boven zijn nat, en redelijk patat
 die gink mijn noenkel zat noar buiten.
 En zuu deed hij doar terstond nen spronk al in de lucht
 en plofte'n op de groend.
 Ik riep. Wel noenkel, wadd'es da? Ge zijt gevallen op uw kas
 En noenkel zei. 'k miende da'k per velo was.

— 2 —

FIENE SLAMEUR VRIJT MEE NE DOKTEUR

of

VODDEN EN BENEN

Blijspel in drie bedrijven met zang en dans
 door

ROMAIN DECONINCK

ROLVERDELING :

TIESTE SLAMEUR	Romain DECONINCK
FIENE SLAMEUR, z'n vrouw	Mary BROUILLARD
ALFONS, hun zoon	Willy De Bruyne
PEET, Tieste's vader	Louis Mortier
LEONTIENE KRAAINEST	Yvonne Delcour
ARTHUR, haar echtgenoot	Robert Ferné
CHRISTIANE, hun dochter	Gaby Gauthy
MEELE, cafébazin	Mady Winters
Kozijn KEES	Raymond Van Herbergen
BIERBUIK	Eugène Doolaege
FACTEUR	Raymond Van Herbergen

DE MEDEWERKENDEN :

Dansen en finales geregeld door	Mary BROUILLARD
Toneelmeester	Raymond Van Herbergen
Het Hammondorgel bespeeld door	Elvire Van Durmen
met aan de drums	Felix Brooks
Nieuwe dekors ontworpen en ge- maakt door	Romain DECONINCK

De pruik in het 2de bedrijf van Mary Brouillard wordt dagelijks opgemaakt door :

COIFFURE DUBUCK - Lange Violettenstraat, 82, Gent

Het Gents Volkstoneel v. z. w.

Aan deze vertoningen verleent het Gents Volkstoneel z'n medewerking en geeft aan al haar aangesloten leden de voordelen van het lidmaatschap.

De regie en het geheel onder leiding van Romain DECONINCK

NEVENACTIVITEITEN IN EN ROND DE HEERNESSEMEERSSEN TIJDENS DE LATE MIDDELEEUWEN

Marc Hanson

Heel wat activiteiten van de bewoners van het Sint-Baafsdorp hadden te maken met het meersengebied grenzend aan de westelijke oever van de Nederschelde, dat bekend staat als de Heirnis, de ‘Heernesse’. In deze bijdrage gaan we nader in op enkele nevenfuncties en kleinschalige activiteiten in de Heernesse en haar randgebied. Behalve voor de kleine boeren, waren die van levensbelang voor nogal wat arme dorpsbewoners. Ze hadden daaraan meestal maar een deeltijdse job omdat die nevenactiviteiten seizoensgebonden waren of gedeeld werden. Maar die hielpen hen toch in de moeizame strijd om te overleven. Wie hierin, bijvoorbeeld door tegenslag, niet (meer) of moeilijk slaagde, was aangewezen op de liefdadigheid en/of solidariteit van familie/medebewoners.

Inleiding

Merkwaardige vaststelling: het Sint-Baafsdorp dat bij één van de rijkste abdijen van Vlaanderen hoorde, was zonder meer arm. Dit mogen we afleiden uit de stevig gefundeerde cijfers die Johan Dambruyne (2001) publiceerde voor 1571-1572. Dit geldt ongetwijfeld ook voor de voorafgaande decennia en zelfs eeuwen waarover geen degelijk cijfermateriaal beschikbaar is. Na de opheffing van de abdij en de bouw van het Nieuw Kasteel in 1540-1545 was het dorp nog grotendeels intact gebleven (Devriese, 2018). We mogen aannemen dat de levensstatus van de dorpelingen toen niet wezenlijk verschilde van die ten tijde van de abdij. Dat veranderde wellicht kort na de door Dambruyne bestudeerde periode toen het opstandige bewind in 1577-1584 het dorp bijna volledig van de aardbodem liet wegvegen om het schootsveld van de nieuw aangelegde stadsverdediging te ontruimen.

Belangrijk was ook dat de bewoners van het Sint-Baafsdorp binnen de ‘Vrijheid’ van Gent, begrensd door de Rijtgracht, de ‘vrijheid van nering’ bezaten. Als Gentenaars konden ze behoren tot een van de vele ambachtsverenigingen, zoals die van de weverij, wat naast verplichtingen, ook een zekere bescher-

ming inhield. Dezelfde bescherming en tolvrijheid golden niet enkel de productie van de erkende neringen, maar ook de meest diverse voorwerpen van huisvlijt, bijvoorbeeld mutsen en klompen. Producten van hun huisnijverheid konden probleemloos en tolvrij in de stad verkocht worden. De laatmiddeleeuwse stadsvesten strekten zich immers uit tot voorbij het dorp. De 'Bave-neers' moesten de tolln geheven aan de Spitaal- en Dendermondsepoort niet betalen.

Afb. 1. Uitsnede van 'Gent 1534' met de Grote Heernesse en een deel van de Kleine Heernesse langs de Nederschelde. Ten noorden van de stadsvest uit ca. 1325, rechts op de afb., zien we de prachtige (lust)tuinen, die aansloten bij grote, stenen huizen. Stedelingen met een mooi inkomen investeerden al vanaf de 15de eeuw in buitenverblijven met lusthof. Deze hier lagen vlakbij het centrum en waren zeer gegeerd. De man met de stok is een koeherder.

Ligging en eigenaars

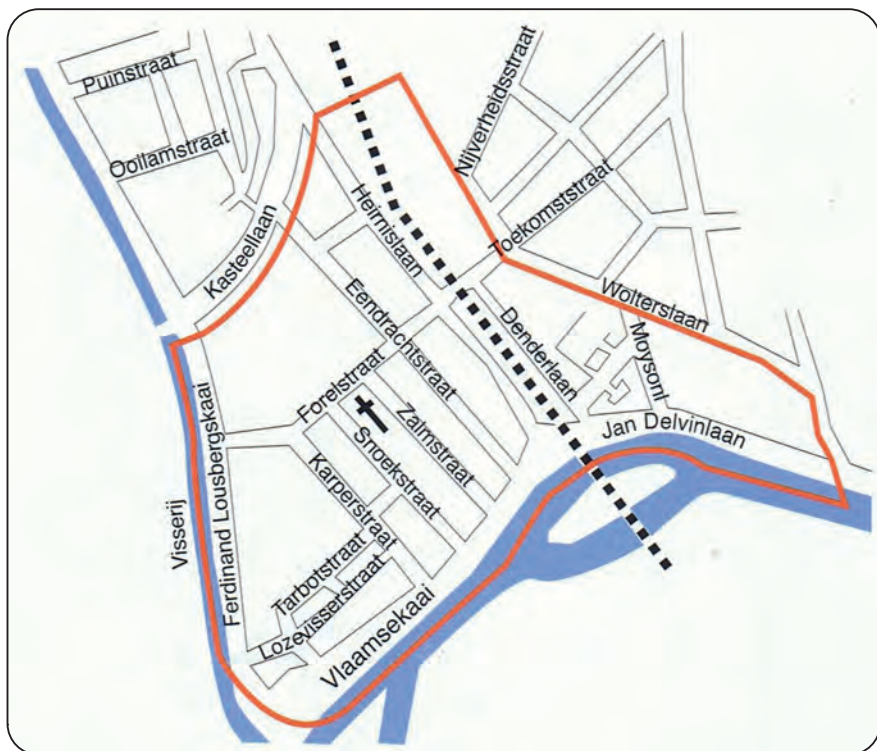
Op het bekende stadsgezicht van Gent uit 1534 zien we vooraan links de Heernessemeersen langs de Nederschelde duidelijk in beeld. Die kwamen ongeveer overeen met de winterbedding van de Schelde. Het woord Heernesse is afgeleid van 'herde' (kudde), nog te herkennen in bijvoorbeeld herder. De Heernesse bij Sint-Baafs werd ingedeeld in de Grote en Kleine Heernesse. Meersen zijn laag gelegen, vooral na regenval zompige hooi- en weilanden, meestal langs een waterloop. Het woord heeft dezelfde stam als 'meer' of het

Engelse ‘marsh’ en verwijst naar waterrijk land. Op de schilderskaart van 1534 is de Grote Heirnis te klein afgebeeld omdat ze vanuit het standpunt van de schilder verderaf gelegen was (afb. 1). Op de stadsplattegrond van landmeter en kaartmaker Jacob Roelofs van Deventer is de verhouding tussen beide delen veel beter weergegeven (afb. 2). In het noorden werd de Heirnis begrensd door een deel van de stadsvest (bij de huidige Kasteellaan) en een brede gracht (nu Wolterslaan). In het oosten liep haar grens ongeveer tot waar nu het fietspad langs de Schelde begint (afb. 3). Ook de kaart in Verhulst (1995) is waardevol. Hierin een goede weergave van, onder andere, de Grote en Kleine Heirnesse en de drie grote kouters van het Nieuwhof. Hoewel van latere datum geeft deze kaart toch een vrij goed beeld van het grootste gedeelte van de Heirnis in de late middeleeuwen. De ligging en de aard van de bodems lieten immers niet toe daar veel verandering in te brengen.

Afb. 2. Detail uit de stadsplattegrond van Gent, tussen 1559 en 1564 met militaire doeleinden getekend door Jacob Roelofs van Deventer, vanaf 1543 koninklijk geograaf en cartograaf van Karel V. Hier is goed te zien dat de Heirnesse (groene zone) min of meer samenviel met de winterbedding van de Schelde. Linksboven het Nieuw (Spaans) Kasteel, een militaire fortificatie die vanaf 1540 werd gebouwd op bevel van de keizer.

De meeste percelen in de Grote Heernesse behoorden toe aan de Sint-Baafsabdij en waren door ruil verworven onder abt Betto (1151-1157). De percelen op de Kleine Heernesse hoorden bij het nabijgelegen oude Hof van Herlegem of waren eigendom van particulieren. Jurisdictioneel maakte de Heirnis deel uit van de uitgestrekte Sint-Baafsheerlijkheid. Het dagdagelijkse leven van de inwoners van het kerkdorp Gentbrugge aan de overkant van de rivier verschilde nauwelijks van dat aan de 'Baafse' zijde. De parochie Gentbrugge behoorde kerkelijk niet tot het bisdom Doornik, maar tot Kamerijk en het kerkdorp ressorteerde onder het Land van Rode. Deze heerlijkheid viel onder het Land van Aalst dat in 1164 een gewone kasselrij werd, een administratieve eenheid dus binnen het graafschap. Het valt op dat de (onder)voogden van de Sint-Baafsabdij, de heren van Dendermonde en die van Rode en Gavere, hun machtsbasis hadden op die rechteroever van de Schelde. Dit illustreert eens te meer de overtuiging van de abdij tot het Duitse rijk te behoren, ondanks haar ligging op de linkeroever van de Schelde, oever die sinds 881 tot West-Francia (Frankrijk) behoorde.

Afb. 3. De Heernesse met een volle rode lijn aangeduid op een actueel stratenplan van Gent. Blauw: de Nederschelde; blokjeslijn: de spoorweg. Overgenomen uit Baillieul, B. (2008).

Heirnis vol vis.

Meersen

Meersgebieden kunnen diverse functies vervullen. De Grote en de Kleine Heernesse dienden alternerend als graasweide voor het vee (koeien!) en als zaai- en hooiland voor de eigenaars van de percelen. Vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw tot op het einde van het ancien régime was dit de hoofdbestemming van de Heernesse (Hanson, 2016). Als belangrijkste eigenaar maakte ook de abdij via haar Nieuwhof (Hanson, 2017) gebruik van het weiderecht, hoewel het Hof zelf naast enkele grote kouters ook eigen weiland bezat. De kleine boeren uit het dorp, die hooguit één koe of een koe en een vaars bezaten en geen eigen weiland, hadden het daar, begrijpelijk, moeilijk mee. Spanningen en woorden daarover tussen de abdij en de rijke pachter (vanaf 1351) van het Nieuwhof enerzijds en de arme dorpsboeren konden bijgevolg niet uitblijven. In 1408 kwam het bijvoorbeeld tot een conflict tussen beide partijen, dat eindigde met een scheidsrechterlijke uitspraak. De pachter van het Nieuwhof, uiteraard gesteund door de abt, mocht op de Grote Heirnis één stier en vier melkkoeien of acht ossen of vaarzen laten grazen; op de Kleine Heernesse twee melkkoeien en één vaars (Gysseling, 1988).

Trekken of jagen van schepen

Naast haar belang voor de Heernesse en de lokale landbouw was de Schelde de belangrijkste verkeersader van Vlaanderen. Vrachtschepen vervoerden natuursteen, wol, graan, turf, wijn, bier, vis, hout en andere zware en volumineuze goederen. Maar de bochtige Schelde was voor die schepen moeilijk te bevaren. Vooral bij hoge waterstanden was het een hele kunst om de vaartuigen en schepen in de juiste vaargeul te houden. Hiervoor zorgden scheepstrekkers: stoere mannen (soms ook stoere vrouwen) die de pleiten, vloten en andere schepen met een zeel veilig door de bochten van de Schelde loodsten. In groepjes (meestal met vier) liepen ze hierbij op het trek- of jaagpad. Op geregelde afstanden – ieder groepje had zijn deel van de oever – stonden zij de schepen op te wachten. Wanneer de Schelde buiten haar bedding was getreden, was ervaring en kennis nodig om op het trekpad te blijven en niet in het diepe water terecht te komen en vooral de schepen niet te laten vastlopen. Er waren wel al dijken aangelegd, maar die waren onvoldoende om bij hoge waterstanden het water binnendijks te houden.

Op het panoramisch gezicht van 1534 staat een groepje trekkers afgebeeld aan het werk op de noordwestelijke punt van de Grote Heernesse, bij ‘Tusschen Paelen’. Deze dienstpoort, een palissade aan het einde van de stadsvest, kon bij belegering snel worden afgesloten, maar liet toe dat de trekkers ook daar

gebruik konden maken van het jaagpad, dat duidelijk herkenbaar is. Ze loodsen een vrachtschip, een pleit, veilig door een meander van de Nederschelde. Het is duidelijk te zien dat het trektouw bovenaan de hoofdmast is vastgemaakt. Vanaf het eind van de negentiende eeuw, toen de vrachtschepen op eigen kracht met stoommachines konden varen en manoeuvreren, en vroeger al toen de Schelde op veel plaatsen werd rechtgetrokken door lastige bochten af te snijden, begon het beroep van boottrekker langzaam uit te sterven.

Bakstenen en ijzer uit veldovens

Wanneer de Schelde buiten haar oevers trad, overspoelde het water rijk aan slib (klei en silt-deeltjes) de (Heernes)meersen langs de rivier. Zo ontstond er na eeuwen een dikke kleilaag, die kon ontgonnen worden om er bakstenen van te bakken in veldovens. De opgedolven klei werd tot een malse brij bewerkt en vervolgens in houten vormen geduwd. Daarna werden de natte ‘bakstenen’ op een droge grond uit de vormen geschud, waar ze blootgesteld aan zon en wind konden drogen. Het regelmatig draaien van de stenen was een typisch kinderwerk. Na weken van drogen begonnen ervaren mannen aan het opzetten van de steenoven, waarbij de stenen zelf de oven vormden. Tussen de gestapelde stenen werden zowel horizontaal als verticaal smalle gangen of kokers gelaten, die gevuld werden met brandhout of houtskool (later ook steenkolen). De kunst bestond erin de oven overal ongeveer gelijkmatig te doen branden. Het succes werd mede bepaald door de wind, de regen, de temperatuur enz. Niet zelden waren bepaalde stenen te weinig of net te hard gebakken. Die goedkopere stenen waren toch geschikt voor bepaalde toepassingen, bijvoorbeeld te hard gebakken stenen voor stalfloeren of inritten naar de koetshuizen. De lichtrode Scheldestenen hadden een (veel) groter formaat dan de courante bakstenen van nu.

Vanaf het eind van de dertiende eeuw begon de Sint-Baafsabdij naast natuursteen ook te bouwen in baksteenmetselwerk: omheiningmuren, bijgebouwen, kapellen, vloeren in paardenstallen, fundamenten van schuren en molens enz. Dit metselwerk in Vlaams verband werd in de vroege dertiende eeuw in en rond Brugge ontwikkeld, streek die zelf wellicht schatplichtig was aan Noord-Duitsland. Dit metselwerk was beduidend goedkoper dan natuursteen omdat de bakstenen ter plaatse van lokale grondstof werden gebakken of over geringe afstand over water werden vervoerd. Juist om de kosten te drukken besliste *surintendant* Adrien de Croij in 1541 tot de aanleg van zeven veldovens in de Heernesse, die bakstenen zouden produceren uitsluitend voor de bouwwerken aan het Spaans Kasteel. Van elders aangevoerde stenen waren, natuurlijk ook voor 1540, duurder en leverden geen werk op voor lokale ovenbouwers. Door

gebrek aan archeologisch onderzoek is het voorlopig onbekend waar de stenen voor de baksteenarchitectuur van en rond de abdij vandaan kwamen. Door wat in 1541 gebeurde, is het zeer goed mogelijk dat zeker een deel van die stenen ter plaatse werd vervaardigd. De rest werd misschien geïmporteerd uit het nabije Waasland, bv. Stekene.

In het dorp zelf, even buiten de Grote Heirnis, werden zeker al sinds de twaalfde eeuw en wellicht al vroeger, ook veldovens gebouwd voor ijzerverwerking. Ruw ijzer of ijzererts werd aangevoerd via de Schelde en bewerkt. De ovens bestonden uit een min of meer ronde uitgegraven ovenkuil. Onderdelen van eenvoudige landbouwwerktuigen werden gesmeed, en verder spijkers, krammen, sleutels, hoepels, enz. Op die manier vonden smeden werk. Enkelenspecialiseerden zich tot hoefsmid. Er waren veel eerder smeden dan steenbakkers in het Sint-Baafsdorp.

Vlechten en knopen

Al van in de prehistorie waren wilgen(takken) bij onze voorouders populair omwille van hun praktisch nut. Op het Panoramisch gezicht '1534' zien we in en buiten de Heirnis heel wat (knot)wilgen afgebeeld. Verschillende soorten gedijen heel goed in deze waterrijke omgeving. Vlechters gebruikten de soepele, buigzame jonge takken om manden, stoelen en andere gebruiksvoorwerpen te maken. Bundels van dikkere takken werden gebruikt om oevers tegen afkalving te beschermen. Rijen wilgen dienden als wind- en zonnenscherm, bijvoorbeeld om de runderen te beschermen tegen de felle zomerzon. Uit wilg werden klompen gemaakt en in de holten van de knotwilg nestelde de steenuil.

De gedroogde stelen van bepaalde biessoorten langs de Scheldeoever dienden als grondstof voor gevlochten matten of stoelzittingen. Langs de oever van de rivier en de vele grachten groeiden welig riet en (grote) lisdodde. Hiervan werden eveneens manden geweven en lichte, maar sterke stoelen en tafels gemaakt. Gespecialiseerde ambachtslui bedekten de daken van huizen bij voorkeur met riet, mede omwille van zijn sterk warmte-isolerend vermogen.

Imkers verzorgen bijenkolonies

Met hun vroegbloeiende wilgen en linden waren de Heernesmeersen een aantrekkelijk gebied voor de honingbijen, die er massaal konden foerageren. Daarnaast bloeiden in het dorp vele soorten veldbloemen, terwijl de diertjes natuurlijk ook hun weg vonden naar de privétuinen met bloemen, kruiden en

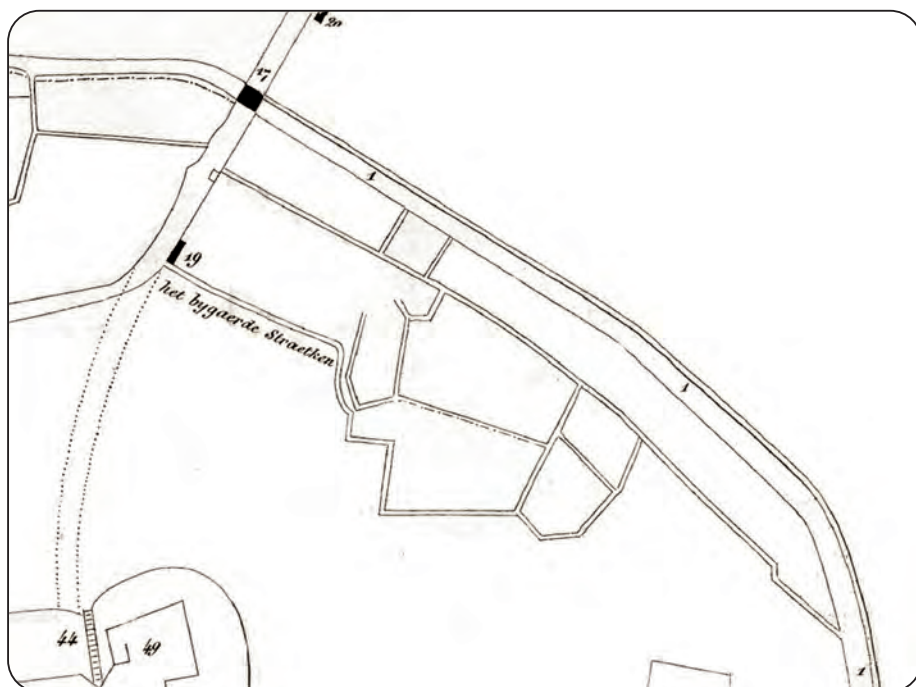

Afb. 4. De bloeiende fruitbomen van de bijngaard, mooi weergegeven op dit detail van het panoramisch gezicht op Gent in 1534 (STAM).

bloeiende fruitbomen. Er waren voor de bestuivers van fruit en groenten ook meer dan voldoende mogelijkheden om water te halen. De dorpsimkers hielden bijen op kleine schaal, maar die leverden hen lekkere en kostbare honing op: zoetmaker voor lekkernijen, zoetigheid en volksmedicijn. De duizenden werksters en hun koningin woonden niet in kassen zoals nu, maar in van stro gevlochten korven. Voor de imkers was dat bewerkelijker, maar de kostbare opbrengst was het werk meer dan waard.

De Baafse monniken wonnen op grotere schaal honing in de eigen bijngaard van de abdij, die net buiten de Grote Heirnesse lag. Ze hadden ongetwijfeld een ervaren imker in dienst en de korven stonden er beschermd in een bijenhuis. Het huidige Bijgaardepark tussen spoorweg en Nijverheidsstraat, ca. 2,5 ha groot, herinnert er nog aan. De monniken apprecieerden de honing als zoet-

maker in de keuken, lekkernij, geneesmiddel en energiedrankje. De bijen leverden ook was voor de kaarsen en voor de schrijftabletten van de abdij-school. Hoewel ze van het leven van de bijen nog veel zaken niet wisten, zagen ze de eendrachtig samenwerkende kolonies als een na te volgen voorbeeld voor zichzelf. Behalve ‘gedomesticeerde’ honingbijen vlogen er in de Heer- nesse, ook heel wat wilde bijen rond. De levenswijze van deze verschillende soorten bijen verschilt grondig van die van de honingbij. Sommige van die bijen zijn trouwens efficiëntere bestuivers dan bijvoorbeeld honingbijen en hadden dus een belangrijk aandeel in de bestuiving van bloeiende (fruit)- bomen en bloemen in het Sint-Baafsdorp.

Afb. 5. Het Bygaerdestraetken parallel met de Sint-Baafsvest (nr. 1) geeft toegang tot kleine wegeltjes in de bijengaard – boomgaard . Nr. 17: de Dendermondsepoort aan de Dendermondsesteenweg bij de huidige Ververijstraat. Onderaan links (nr. 49) een bastion van het Spaans kasteel. Detail uit de kaart bij Van Lokeren, A. (1848). Château des Espagnols à Gand. In *Messenger des Sciences historiques*, Hebbelynck, Gent.

Vissen en jagen

Op het Panoramisch Gezicht van ‘1534’ zien we aan het oosteinde van de Kleine Heer- nesse twee lijnvissers aan het werk. De ene hengelaar staat recht,

Afb. 6. Geïnspireerd door de bijngaard van de Sint-Baafsabdij: imker Jan Reubens demonstreert zijn lievelingen in de abdijmuseumtuin aan een zeer geïnteresseerd publiek (foto 2017).

de andere zit neer. Behalve met een hengel werd er ook gevist met fuiken en (schip)netten. Soms was het water van de Schelde zo helder dat men de vissen in scholen zag zwemmen. Het ondiepe water aan de oevers bood geschikte paaiplaatsen voor de vissen. De abdij en sommige andere heren beschikten over eigen visvijvers. ‘Proosts vivere’ bijvoorbeeld lag in het dunbevolkte zuidwestelijke deel van het dorp: de ‘Visscherye’, waar de huidige straatnaam Visserij aan herinnert. De kleine boeren hadden vanouds het recht om daar water te halen, wissien (dunne buigzame wilgentwijgen) te snijden, bepaalde kruiden en bloemen te plukken, maar niet om vis te vangen. Wie betrapte werd terwijl hij daar aan het vissen was, moest al in de veertiende eeuw een flinke boete van drie pond Vlaams betalen. In zo’n waterrijk gebied is het niet verwonderlijk dat de monniken heel wat inlandse vissoorten aten. De dorpsbewoners moesten tevreden zijn met af en toe wat viskoppen of -staarten, maar velen kregen zelfs dát niet.

De Heernesse was natuurlijk ook een ideale biotoop voor grote aantallen weide- en watervogels, vele soorten eenden, ganzen, fazanten, partridge, kwartels en verder voor hazen en wilde konijnen. Het jachtrecht op deze dieren was

Afb. 7. De bijen maken school: De Bijendans: kinderdagverblijf in het gerestaureerde stationneke van de Buurtspoorwegen aan de Forelstraat (foto 2019).

echter voorbehouden aan de heren, van wie de abt van Sint-Baafs de belangrijkste was. De dorpsbewoners konden in de herfst iets bijverdienen door de vangst en verkoop van kleine trekvogels. Tijdens het jachtseizoen werd dan ook heel wat wild bereid voor de abtstafel. Arme stropers die betrapt werden kregen een fikse boete. Wie niet of onvoldoende kon betalen, kon zijn schuld voldoen met een werkstraf in dienst van de benadeelde heer. Sommige dorpelingen kregen een kleine beloning na het doden van een vos of een wolf, waarvan eerst het bewijs (een poot of een staart) moest ingeleverd worden.

Bloesems, kruiden en eetbare planten

We wezen al op het praktische nut van bepaalde bomen en struiken. Wilgenbast was ook effectief om pijn te verlichten. We weten ondertussen dat deze bast salicylzuur, het actieve ingrediënt van aspirine, bevat. De bloesem van de linde werd eveneens als geneesmiddel gebruikt, bijvoorbeeld de olie eruit voor wondverzorging of de thee ervan als middel tegen verkoudheid. Behalve aan bomen, heggen en struweel, waren de Heernesmeersen ook rijk aan allerlei geneeskrachtige planten en wilde kruiden. Boerenwormkruid, dat ook in de abdijtuin groeide, werd goed geacht voor de werking

van de maag en dus voor de appetijt. Er werd thee van gemaakt en het werd onder wijn gemengd. Ook reukgras en vlierbloesem werden gebruikt om wijn, azijn, olie en andere dranken bij te kruiden. De plant dankt haar naam aan haar hoogeur, die ze tijdens het drogen verspreidt. Ook de onopvallend bloeiende watermunt is zeer aromatisch, terwijl de moerasspirea een fruitige, zoete geur heeft. Valeriaan stond dan weer bekend om zijn rustgevende werking. Jonge scheuten van brandnetel werden in soep, sauzen en salades verwerkt. Ook scheuten en bladeren van het harig wilgenroosje waren in het voorjaar mals en zacht van smaak. De wortels werden als een soort schorseneren bereid. Voor deze en nog veel meer kennis over eetbare planten, bloemen en kruiden,

baseerden de (Baafse) monniken zich niet alleen op oude medische handschriften en op de wijsheid van (Gentse) apothekers, maar ook op de empirische kennis van kruidenvrouwjes en sommige begijntjes. Die kenden ook de (zeer) giftige planten waar je beter kon afblijven.

Afb. 8. Twee vissers aan de Nederschelde in de Kleine Heernesse. Aan de overzijde: het oude parochiekerkje van Gentbrugge (detail uit 'Gent 1534').

De kennis van die volksgeneeskunde werd eeuwenlang mondeling doorgegeven. De kruistochten hebben die Westerse kennis gunstig beïnvloed. De kruidenvrouwen hielpen de monniken ook met het zoeken, plukken en drogen van bloemen, eetbare planten en kruiden. Naast dure apothekers verwerkten ook zij die kruidenrijkdom in zalfjes, thee en andere drankjes voor familieleden en burens en af en toe ook voor de ziekenbroeder van de abdij. Toegewijde vrouwen hielpen ook de koster met het plaatsen van verse of gedroogde veldbloemen op de altaren van bekende heiligen in de parochiekerk.

Met dank aan Frank Gelaude en Luc Devriese voor hun kritische opmerkingen en waardevolle suggesties.

Geraadpleegde bronnen

Het Gentse Rijksarchief, Archief van de Sint-Baafabdij, bevat, voor wat de hier beschreven periode betreft, slechts een gering aantal documenten relevant voor het behandelde onderwerp: nr. 24957 (K 6226): lijst van personen en instellingen die gerechtigd zijn tot ‘coegherse’ op de Grote Heernesse (1336); nr. 24281 (O 1545): scheidsrechterlijke uitspraak in een geschil betreffende de Heernis (1408); nr. 26417 (LSB 94): beschrijving van weiland in de Heernesse (1478); nr. 26418 (LSB 143): beschrijving van weiland (1486); nr. 26419 (LSB 260): beschrijving van weiland (1507).

De meeste documenten betreffende de Heernis in het Rijksarchief hebben betrekking op de periode na 1540, toen de Sint-Baafsheerlijkheid aan het bisdom toekwam, maar die valt buiten het tijdsbestek van dit artikel. Ze zijn terug te vinden via de inventaris Gysseling, vooral deel 4.

Literatuur

Berten, D. ed. (1907). *Coûtumes des pays et comté de Flandre*. Quartier de Gand. Tome XIV. *Coûtumes de la seigneurie de Saint-Bavon-lez-Gand*, Brussel.

Coopmans, F., red. (2017). *De Gentbrugse Meersen. Voor elk wat wilds*, Gent (Stad Gent en Natuurpunt Gent).

Dambryne, J. (2001). *Mensen en Centen. Het zestiende-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief*. Verhandelingen der Maatschappij voor geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel XXVI, pp. 446. Vooral bijlage 3 en kaart 3.

Debonne, V. (2015). *Uit de klei, in verband. Bouwen met bakstenen in het graafschap Vlaanderen*, 1200 tot 1400. (doctoraat geschiedenis aan de KULeuven).

Devriese, L. (2007). Heilig Kerstparochie en Sint-Baafsdorp, in: *De Oost-Oudburg. Jaarboek*, XLIV, p. 201-216.

Devriese, L. (2007). Naar het Gentse stadscentrum via Sint-Baafsdorp of Dampoort, in: *De Oost-Oudburg. Jaarboek*, XLIV, p. 179-200.

Devriese, L. (2008). Malmarpark of Bijgaard?, in: *Snep!*, jg. 7, nr. 2, p. 24-27.

Devriese, L. (2018). Het Nieuw Kasteel (1545-1576) en het Spaans Kasteel (1589-1781) tegen Gent gericht. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 47, p. 330-346 (vooral afb. 3 en 4).

Gysseling, M. (1988). De Heernesse voor 1800, in: *Van wei tot wijk. Honderd jaar Heernis 1888-1988*, Gent, p. 9-22.

Hanson, M. (2016). Stadslandbouw in Gent: het Sint-Baafsdorp in de late middeleeuwen, in: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 45, nr. 6, p. 330-341.

Hanson, M. (2017). Het Nieuwhof van de Sint-Baafsabdij te Gent. Opvolger van het hof Te Slote, in: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 46, nr. 3, p. 180-190.

Laleman, M.C. (2018). Het Spaans Kasteel in de 16de eeuw, in: Audooren, F. (red.). *Het Spaans Kasteel Gent. Van dwangburch tot woonwijk*, p. 17-51.

Verhulst, A. (1995). Landschap en Landbouw in Middeleeuws Vlaanderen, p. 170-171 met kaart 356 uit 1721.

PARELTJES UIT HET BEGIJNHOF

Verzameld door Hans Doesselaere in het documentatiecentrum DSMG,
Sint-Amandsberg. Afd. Vliegende Bladen Gent

November		decembre	
15	1 kilo de beurre 42.00	1	1 kilo de beurre 25.00
18	1 " " " 38.00	6	1 " " " 25.00
22	1 " " " 25.00	8	1 " " " 25.00
24	1 " " " 25.00	13	1 " " " 25.00
29	1 " " " 25.00	15	1 " " " 25.00
	<u>155.00</u>	22	1 " " " 23.00
		24	1 " " " 23.00
		29	1 " " " 22.00
			<u>193.00</u>

155.00

*Tous acquit
E. Janssens*

193.00

*Tous acquit
E. Janssens*

Afb. 1. Twee bladzijden van een keurig 'carnetje' uit de eerste wereldoorlog met betalingen voor boter. Iedereen kent het liedje van 'Vier weverkens die zouden ter Botermarkt gaan', maar 'De boter die was er zo diere...'. Dat was het nog veel meer tijdens de wereldoorlogen. In 1918 begon de prijs na de wapenstilstand (11 november) te dalen van een hoogtepunt (42 frank/kg) naar 25 en 22 frank. Maar... een spinner, de best betaalde arbeider uit de textielsector, streek in 1914 een uurloon op van nog geen 2 frank ... Het leuke liedje drukte een harde realiteit uit. Het boekje hoorde toe aan de min of meer adellijke heer Coppieters-Stochove die samen met andere leden van deze van oorsprong Brugse familie een mooi en groot herenhuis bewoonde in de Savaanstraat, toen nr. 8.

Ghendtsche Tijdingen
 Dhr. Engelbertus CONVENT
 Groot Begijnhof 46
 9040 SINT-AMANDSBERG

Afb. 2. De heer Engelbertus Convent, een ons onbekende meneer. Voor wie het niet mocht weten: GT heeft zijn hoofdzetel in het conventshuis Engelbertus, waar vrijwilligers uit de GT-stal samen met de ‘Oost-Oudburg’ het documentatiecentrum DSMG (goed) draaiende houden. De naam is ontleend aan de financier Engelbertus van Arenberg, door de begijnen vereerd als redder van hun gemeenschap. Het DSMG (officieel adres: Groot Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg) is te bereiken via de Engelbertus van Arenbergstraat. Vandaar...

Afb. 3. Lang geleden, toen het nog niet overal vol hing met bewakingscamera's, bestond er een nachtwacht (garde de nuit) in Gent, zoals wellicht ook in andere steden. Na W.O. I werd die bemand door oudstrijders. Het korps werd Bijzondere Politie (Police privée) genoemd en was een Naamloze Vennootschap. Een private instelling dus, los van de eigenlijke politie. Anno 1927 kon je voor 15 franks van toen je huis drie maanden lang laten bewaken door deze mannen die om het uur of zo hun ronde deden in de aan hen toegewezen wijk. Vanaf 1932 werden ze niet meer vervangen. De nog resterende wakers werden het jaar daarop ingelijfd bij de reguliere stadspolitie. Over hun ontstaan uit de gebuurteverenigingen (dekenijen) en hun geschiedenis, vooral in de jaren 1800, een interessant artikel van Michel Steels in GT, jg. 3 (1974). Je kan het gemakkelijkst lezen via het internet op de site PKP (UGent Open Access Journals). Die is te bereiken als je ojs.ugent.be intikt. Daarna bij Ghendtsche Tydinghen 'Alle nummers' aanklikken, nachtwacht als zoekterm ingeven, daarna op PDF tikken.

90 JAAR GELEDEN BIJ DE GENTSE BRANDWEER

REGLEMENT DER KANTIEN.

1. De kantien is een recreatiezaal, ter beschikking van het personeel, zonder dat hij verplicht is te verteren.
2. Zij is open van 4 uur tot 10 uur 's avonds.
3. Iedere man kan 4 glazen bier op krediet bekomen per dag.
4. De mannen belast met het tappen van het bier, bekomen van de chef 1 centiem per glas, deze welke een inbreuk op het kantienreglement gedaan hebben krijgen deze premie niet, welke gestort wordt in de kantienkas en krijgen niet meer het voordeel deze taak nog uit te oefenen.
5. De brouwers der stad, leveren volgens beurtrol 6 tonnen bier.
6. Wanneer het bier niet voldoet aan het personeel mag het door een ander vervangen worden. Maar wanneer het nog niet naar de smaak van de manschappen is, wordt de brouwer van de lijst geschrapt.
7. De sergeant van de week is bezitter van de sleutel der bierkelder; hij ziet na dat de tonnen genummerd worden van 1 tot 6. Wanneer een nieuw vat begonnen wordt meldt de sergeant dit op zijn rapport, het nummer van de ton, de naam van de tapper en de kwaliteit van het bier.
8. Een naamlijst wordt aan de tapper overhandigd, hij schrijft naast de naam en per datum het aantal gedronken glazen bier.
9. Om de veertien dagen wordt deze lijst afgesloten, en overhandigd aan de sergeant-majoor, welke belast is het verschuldigd bedrag af te trekken van de soldij van iedere man, ter waarde van 8 centiemen per glas. Het bedrag der afhoudingen dient om de brouwers te betalen, de winst wordt gebruikt voor de aankoop van het nodige materieel nodig in de kantien, als ook voor de aankoop van spelen, ter beschikking der manschappen.
10. Het is streng verboden op straf van 4 dagen cachot :
 - a) meer dan 4 glazen bier te geven per dag en per man;
 - b) bier te tappen aan de mannen voor rekening van anderen;
 - c) bier te tappen aan de vrijafzijnde manschappen welke uitgaan.
11. De mannen gestraft voor dronkenschap, piket zijnde, krijgen maar 2 glazen bier per dag, en dit gedurende 3 maanden. In geval van herhaling, wordt hun geen bier meer geschonken, en dit gedurende 1 jaar.
12. Iedere man welke jenever in de kazerne brengt zal gestraft worden met 4 dagen cachot, en zal voorgesteld worden tot afdanking.

Vrij vertaald door Antheunis W. uit "le Manuel du Corps des Sapeurs-Pompiers de la Ville de Gand" par le Capitain-Commandant J. A. Welsch (1891).

Afb. 4. De brandweermannen mochten niet altijd en overal blussen. Zo werd het blussen van dorst in hun 'kantien' beperkt (documentje in DSMG, Vliegende Bladen Gent, reeks Bestuur).

N° der Maatschappij D 80-082 Postcheekrekening 416966	Werkerspensioenkas der Brugsche Poort en van Groot Gent. Onder waarborg van den Staat. <i>Gesticht en wettig erkend in 1906.</i>	
Ontvangst - Stortingsbewijs 1936		
N° der Lijfrentekening 7310 4177	NAAM EN ADRES van den VERZEKERDE <i>Hendric M. Smisstraat 10</i>	
		
Voor schrijf- bestuurs- en inruingskosten 2,50 fr.		
Bovenstaande Zegels duiden het bedrag aan der storting gedaan in de Lijfrentkas. De belanghebbende dient deze controolkaart zorgvuldig te bewaren.		

Afb. 5. Pensioensparen in 1936 met zegeltjes. Blijkbaar bestaat er al lang een vorm van pensioensparen door vrijwillige wekelijkse stortingen in plaatselijk of per sector georganiseerde 'pensioenkasen'. De spaarders kregen een 'waarborg van den Staat' mee om de uitbetaling X jaren na de storting te verzekeren. De stortingen moesten gebeuren bij de 'Spaar- en

Lijfrentekas' (ASLK, na wonderlijke avonturen bekostwoord door dik betaalde financiële genieën, opgenomen in de bank BNP Paris-Bas-Fortis). De spaarders kregen een 'Ontvangst – Stortingsbewijs' mee in de vorm van zegeltjes, netjes per acht of negen te plakken op kaarten. Zo'n kaart stond dus voor 40 of 45 frank. Vergelijk dit met bv. het uurloon van 5 à 6 frank van bouwvakkers in die jaren. Ook de uitbetaling van de verplichte pensioenregeling voor arbeiders (sinds 1924) en bedienden (1925) gebeurde door de ASLK. Voor zelfstandigen, die aanvankelijk weigerachtig stonden omwille van de verplichte bijdragen, kwam de regeling er pas in 1956. Bemerkt dat het begrip 'Groot Gent' toen al gebruikt werd voor dergelijke documenten, ook al zou dat maar tijdens de oorlog kortstondig officieel worden en pas na de grote gemeentefusie van 1977 zijn huidige vorm krijgen, maar dan gewoon als 'Gent'.

MINISTERIE
VAN
ECONOMISCHE ZAKEN

DIENT VOOR DE DISTRIBUTIE

Verklaring van Gezinshoofd

betreffende de rantsoenering der huisbrandstoffen (dringend af te geven
aan den Dienst voor Ravitailleering en Rantsoenering van de gemeente
alwaar het gezinshoofd is gehuisvest).

Ondergeteekende Andreas Johannes Broeksmaet 61
(naam en voornamen)

handelend in de hoedanigheid van gezinshoofd, verklaart :

1° dat zijn gezin is samengesteld uit de personen waarvan de lijst voorkomt op de
keerzijde van onderhavig formulier ;

2° dat de leden van zijn gezin leven, hun maaltijden bereiden en logeeren in loka-
len, afgescheiden van die welke door de andere in dezelfde woning verblijvende gezin-
nen zijn ingenomen ;

3° dat zijn gezin
werkelijk } over gaslevering beschikt (1) ;
niet

4° dat zijn gezin op dit oogenblik beschikt over een brandstofvoorraad (steenko-
len, steenkoolagglomeraten, cokes of bruinkoolbriketten) van 0 kilogram.

Hij bevestigt dat alle vorenstaande opgaven alsook al die welke op de keerzijde van
onderhavig formulier voorkomen, naar waarheid gedaan zijn, en erkent dat hij er van op
de hoogte is, dat iedere valsche of onjuiste verklaring hem zou blootstellen aan gerechte-
lijke vervolging en aan de toepassing van de straffen die bij artikel 9 der besluitwet van
22 Januari 1945 zijn bepaald.

Vak voorbehouden aan den gemeentedienst
belast met het onderzoek der verklaring

Datum van het onderzoek : 14-1-1947
Handteekening van den beambte : [Handtekening]

Den 13-1-1947

Handteekening van het gezinshoofd :

(1) Het overbodige doorhalen.

Afb.6. Kolen voor huisverwarming in 1947, twee en half jaar na de bevrijding, nog streng gerantsoeneerd. Steenkolen, steenkoolagglomeraten (samengeperst kolenstof, meest in de vorm van 'eieren'), cokes en bruinkoolbriketten waren in januari 1947 nog 'op de bon'. Ieder gezin kreeg tijdens en nog enkele jaren na de oorlog een beperkt rantsoen toegewezen, eventueel door middel van rantsoenzegels of -bonnen. Dat was de gehate maar noodzakelijke rantsoenering per gezin. Via de zegeltjes werd er nauwkeurig op toegekeken. In België waren we er, mede door de maatregelen van de eerste naoorlogse regering geleid door Achiel Van Acker ('Asiel Sarbon': Achiel Charbon) vlug van af, maar in het U.K. duurde dat nog tot in de jaren 1950).

De Gemeentekas, ten stadhuis, is open alle werkdagen van 8 1/2 tot 12 uur, uitgezonderd den Zaterdag en de gansche week van O. L. V. Hemelvaart.

La Caisse Communale, à l'Hôtel-de-Ville, est ouverte tous les jours ouvrables de 8 h 1/2 à 12 h., sauf le samedi, et toute la semaine de l'Assomption.

**WINKET
GUICHET 2**

STAD GENT

VILLE DE GAND

DIENSTJAAR } 1927
EXERCICE }

Sect. 2
Art. 234

TAKS OP DE BALKONS & OP DE LOGGIA'S
Taxe sur les Balcons et les Loggias

De Gemeente ontvanger heeft de eer
Le Receveur communal a l'honneur de prévenir M

*Vermander Jan
Hère Orban laan 55*

te verwilligen dat hij gebracht is op de rol (opgeemaakt door het Stadsbestuur) der bovenver-
qu'il est imposé au rôle (dressé par l'Administration communale) de la taxe ci-dessus, pour
melde belasting, voor de hierna aangeduide sommen :
les sommes indiquées ci-après :

N. B. — Bij vertoog aan de B

EIGENDOM		IMMEUBLE rue		straat 55	BEDRAG DER TAKS	MONTANT DE LA TAXE
Getal	Nombre	Lengte	Longueur			
	Platvloers					
	Rez-de-chaussée					
	Tusschenverdiep					
	Entresol					
LOGGIA'S	1 ^o Verdiep	2 m	50	25 fr. per loopende meter par mètre courant	50	-
LOGGIA'S	1 ^o étage					
	2 ^o verdiep en hooger			12,50 fr. id. id.		
	2 ^o étage et au dessus					
	Platvloers					
	Rez-de-chaussée					
	Tusschenverdiep					
	Entresol			10 fr. id. id.	10	-
BALKONS	1 ^o verdiep	1,50 m	10			
BALKONS						

à la Députation permanente.

Afb. 7. Van taxen gesproken: hier eentje op de balkons. Vroeger een klassieker: voor de lange tijd erg in de mode zijnde balkons aan de voorgevel moest er een taks' betaald worden. Idem voor de overdekte balkons, alias loggia's. Ergens wel logisch: die constructies namen publiek domein in. Ze hingen en hagen nog steeds over stukjes straat, zonder enige hinder overigens. Of de opbrengst volstond om de kost van de administratieve rompslomp te vergoeden, is ons onbekend. Bemerkt dat in 1927 de officiële gemeentedocumenten in Gent nog tweetalig waren.

ZORG VOOR EEN SCHIJNBAAR BANALE VERLICHTINGSPAAL

Wie het kleine niet eert...

Mark Rummens*

Een voor Gent uniek bewaard gebleven exemplaar behoort tot een type palen dat tijdens het interbellum massaal gebruikt werd door de buurtspoorwegen om bovenleidingen voor elektrische trams aan te bevestigen. Foto's tonen het uitzicht voor en na restauratie.

Op de hoek van de Prosper Claeysstraat en de Koning Albertlaan staat een paal die een kabel draagt waaraan verlichting voor de Koning Albertlaan hangt. Omdat deze paal al tientallen jaren niet geschilderd was en sterk aange-tast door roest (afb. 1 en 2), vermoedde ik dat deze eerlang zou vervangen worden. Ik nam contact op met de stad Gent om er de aandacht op te vestigen dat dit geen banale paal betreft, maar het enig in Gent bewaard gebleven exemplaar van een type dat in het interbellum massaal gebruikt werd door de buurtspoorwegen (NMVB, in 1991 opgeslorpt door VVM De Lijn) om de bo-venleiding voor elektrische trams eraan te bevestigen (afb. 3).

In 1931 werden de buurtlijnen van Gent naar Evergem, Zomergem en Nevele, tot dan met stoomtractie uitgebaat, geëlektrificeerd en doorgetrokken van de oorspronkelijke westelijke stadsterminus aan het Rabot tot het Sint-Pietersstation. De route tussen Rabot en Sint-Pietersstation verliep grotendeels over het bestaande stadstramnet. Komende van de Bijloke, reden de buurttramlijnen E, N en Z aldus over de bestaande stadstramsporen in de Koning Albertlaan, maar slechts tot aan de Prosper Claeysstraat. De stadstrams reden rechtdoor.

Daar was een aftakking, uitsluitend voor de buurttrams die via de Prosper Claeys-, Patijntje- en Boudewijnstraat hun terminus bereikten op het Maria Hendrikaplein (aan de kant waar nu café Parti is). Bij de terugrit kon de tram, zonder van stuurpost te veranderen, gewoon de Albertlaan in, richting Bijloke. De exploitatie startte op 5 april (lijn N), 3 mei (lijn Z) en 7 augustus (lijn E)

1931. In de eerste weken van 1931 waren tussen de Prosper Claeysstraat en het Maria Hendrikaplein de eigen sporen en bovenleiding van de NMVB aangelegd.

Afb. 1. Oppervlakkig aangetaste paalvoet. Toestand op 3 januari 2019.
In de achtergrond de Kon. Albertlaan.

Om de bovenleiding op te hangen werden, omdat de huizen daar toen te laag waren, over deze korte afstand een 35-tal palen geplaatst. Na de opheffing van de laatste Gentse buurttrams op 30 mei 1959 zijn die palen alle verdwenen, behalve die ene. Doordat die inmiddels ook gebruikt werd als verlichtingspaal, bleef hij immers een functie behouden. Tot een twintigtal jaar geleden waren er wel nog identieke trampalen aan de Nieuwe Wandeling. In het Citadelpark en aan de Krijgslaan zijn er nu nog gelijkende palen, echter smaller en kleiner, want enkel voor straatverlichting gebruikt. Die aan de Prosper Claeysstraat is op de openbare weg in Gent het enige relict dat rest van het destijds uitgebreid net van buurttrams (in het Gentse alleen al waren er acht lijnen).

De dienst openbare verlichting van de stad Gent reageerde op mijn vraag meteen positief. Reeds half februari werd het gebroken omhulsel van het voetstuk gehaald en de paal geschuurd. Op 16 april werd de nieuwe verlaag aan-

Afb. 2. Ook hoger op zag het er niet bepaald verzorgd uit (foto januari 2019). Hier met een zicht op de huisjes in de Prosper Claeysstraat.

gebracht en dit in de oorspronkelijk kleur die de NMVB gebruikte, groen met het RAL-nummer 6009 (afbeelding 4 – toestand op 23 april 2019). Waaruit blijkt dat een louter technische dienst ook oog kan hebben voor erfgoed.

Afb. 3. De buurtspoorwegen in hun gloriejaren: sierlijke kabelpalen. Als voorbeeld de buurttram te Vossem in 1958.

Met dank aan de verantwoordelijke Ann Mangelschots

*Secretaris ETG (Erfgoed Tram Gent) vzw. Foto 3 is van het Trammuseum Schepdaal (via Pierre De Dobbeleer), de overige zijn van de auteur.

Geraadpleegde literatuur

De Keukeleire, E. (2008). *De eerste Oost-Vlaamse buurtspoorweg Gent-Zomergem (1886 – 1959) met verlenging tot Ursel*. Uitgave in eigen beheer.

De Keukeleire, E. (2009). *De Oost-Vlaamse buurtspoorweg Gent – Drongen (1909 – 1959) met verlenging tot Nevele vanaf 1911*. Uitgave in eigen beheer.

De Keukeleire, E. (2010). *Gent- Evergem (1910 – 1959) met verlenging tot Bassevelde*. Uitgave in eigen beheer.

Afb. 4. Gerestaureerde en opgefriste paal: van tram naar verlichting (foto april 2019).

ZIEKE MONNIKEN IN DE SINT-BAAFSABDIJ TE GENT

Monastieke infirmerieën in de middeleeuwen

Marc Hanson

Er is weinig bekend over uitzicht en organisatie van de infirmerie in de Gentse Sint-Baafsabdij in de loop der eeuwen. Wel bevatten de bewaarde archiefstukken en de literatuur hierover een en ander over het aantal zieke Baafse monniken en hun soms wel langdurige verblijf in de ziekenboeg. Van sommige andere abdijen is hierover meer aan het licht gekomen, bijvoorbeeld van de Sint-Pietersabdij in Gent. Van die abdij kon de infirmerie archeologisch onderzocht worden, weliswaar vooral aan de hand van resten uit een latere periode. Gezien de grote eenheid van organisatie en handelen binnen de middeleeuwse benedictijnenorde, mogen we ervan uitgaan dat de zorg voor de zieke Baafse monniken, op details na, weinig zal hebben verschild van die in de beter gedocumenteerde en onderzochte abdijen in Europa. In dit artikel wordt in algemene termen een beknopte beschrijving gegeven van de zorg voor zieke kloosterlingen in de ‘abdijsfermerie’ (infirmerie).

Zorg voor zieke medebroeders

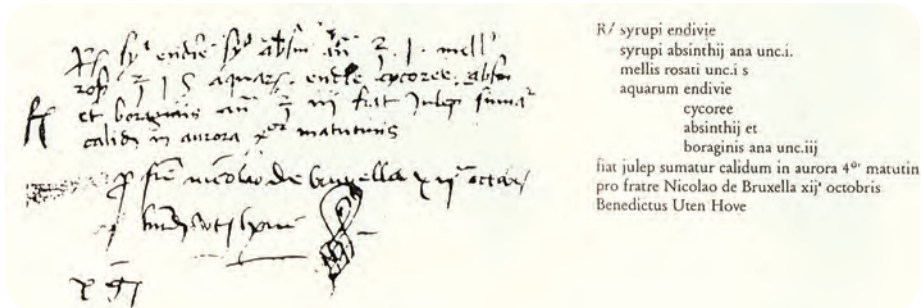
In zijn Regel besteedt Benedictus (ca. 480-ca.550) uitdrukkelijk aandacht aan zieke medebroeders (vooral in H. 36). Citerend uit het evangelie van Mattheus vindt hij dat ze moeten worden verzorgd als waren zij de levende Christus zelve. De zieken zelf moeten er aan denken dat zij ter ere van God gediend worden en mogen bijgevolg niet veeleisend zijn. De abt moet er goed over waken dat de zieken niet worden verwaarloosd. Ook in latere bronnen, zoals interpretaties van de Regel, plannen voor de ideale infirmerie, reglementen et cetera, wordt behoorlijk wat aandacht besteed aan zieke monniken en hoe hen te verzorgen. De Regel voorzag al in een aparte verblijfplaats voor de zieken, waar een godvrezende en toegewijde medebroeder hen zou verzorgen. Zoals de andere leef- en werkruimten moest de infirmerie zich binnen het claustrum bevinden. Dat werd aangegeven door een omheiningmuur die de abdij af-

sloot van de buitenwereld. De infirmerie vormde dus een aparte leefwereld voor monniken die omwille van hun gezondheid het fysiek zware leven in de gemeenschap (tijdelijk) niet meer aankonden.

Sommige monniken werden in de infirmerie opgenomen wanneer zij door de gevolgen van hun (hoge) leeftijd niet meer gewoon konden functioneren binnen de abdijgemeenschap. Meestal brachten zij er dan de rest van hun leven door. Anderen bleven er enkele dagen tot weken om te herstellen van een ziekte of ongeval. Zo werd een monnik in 1412 dodelijk gewond door een door een windstoot plots afwijkende pijl uit de kruisboog van een collega. Ten slotte verbleven de monniken die een aderlating hadden ondergaan er enkele dagen om te herstellen. In 1353/54 verbleven de 23 monniken van Sint-Baafs gemiddeld 36,7 dagen in de ziekenboeg, in 1440/41 verbleef een zelfde aantal monniken er gemiddeld 18,4 dagen. Het gemiddeld aantal ziekte-dagen kon uiteraard (sterk) stijgen of dalen wanneer bijvoorbeeld (oudere) monniken langdurig ziek bleven of wanneer ze daarvan juist gespaard bleven. De abt zelf stelde een beurtrol op voor de aderlatingen bij de gezonde monniken en bepaalde hoeveel bloed er mocht worden afgetapt.

Het ader laten, waarbij het ‘slechte bloed’ uit het lichaam werd verwijderd en het ‘evenwicht’ tussen de lichaamsvochten (humoren) hersteld, was in de hele middeleeuwen een sterk verspreide praktijk, ook buiten de kloosters. De geneeskundige kennis en praktijk steunde nog volledig op de aloude inzichten en handelwijzen van de beroemde Griekse artsen Hippocrates (ca. 460 - ca. 377 v.C.) en Galenus (129-201 n.C.). Die wezen al op het belang van zuivere lucht en een goede ventilatie van de ziekenverblijven. In zijn Regel bewijst Benedictus dat hij op de hoogte was van deze en andere aanbevelingen. Hij liet de fel verzwakte zieken toe vlees te eten om weer op krachten te komen. Om dezelfde reden was het voedsel voor de zieken in het algemeen beter dan dat van de gemeenschappelijke tafel. Maar eenmaal hersteld moesten ze weer vlees derven zoals de gezonde monniken. Ook het gebruik van koude en warme baden, een aloud middel voor verlichting van allerlei kwalen, werd aanbevolen. Uit latere reglementen blijkt ook dat zieken mochten praten en dat er soms muziek gespeeld werd om hen op te beuren. Ten slotte was er ook de behandeling met allerlei geneeskrachtige kruiden, die in de kruidentuin van de abdij werden geteeld. Al bij al blijkt er in de middeleeuwse abdijen een vrij grote interesse te hebben bestaan voor de medische kennis en praktijk. Dat bewijzen de bewaarde medische handschriften en de praktisch uitgebouwde, soms indrukwekkende infirmerieën. Het verbaast bijgevolg niet dat abdijen ook een beroep deden op de expertise van lekenartsen en apothekers. De vader en de grootvader van abt Jan van Sycleer van Sint-Baafs (1470-1478) waren

apotheker en leverden geregeld medicijnen aan de abdij. (afb. 1) Die interesse mag niet doen vergeten dat veel behandelingen weinig of niets uithaalden of zelfs schade toebrechten aan de gezondheid. De meeste monniken geloofden stellig meer in de hulp van God dan in die van de arts of de ziekenverpleger. Hij was de enige en ware Heelmeester.

Afb. 1. Eén van de meer dan honderd bewaarde, unieke Latijnse receptenbriefjes uit enkele vijftiende-eeuwse jaarrekeningen van de infirmerie van de Sint-Pietersabdij te Gent. Ze werden uitgeschreven door Gentse stadsdokters en uitgevoerd door een paar Gentse apothekers. Dezelfde dokters en apothekers werkten ook voor de Sint-Baafsabdij. Dit recept werd geschreven op 12 oktober 1462 en bereid door *apothecaris* Laurens Boele. Het is ondertekend door Benedictus Uten Hove, van 1456 tot 1465 *infirmarius* van de Sint-Pietersabdij, en door hem voorzien van een soort controleteken naast zijn naam. Onderaan de prijs: 10 pond groten. Het was bestemd voor de zieke broeder (monnik) Nicolaas van Brussel, bloedverwant van Jacob van Brussel, die van 1457 tot 1470 abt was van de Sint-Baafsabdij. Het gaat hier duidelijk om een recept van plantaardige grondstoffen. Die kwamen in de recepten veel meer voor dan de dierlijke en minerale middelen (recept in: C.M.E. De Backer, Farmacie te Gent in de late middeleeuwen, 1990, p. 160-161).

Het leven van de zieke monnik speelde zich volledig af in de ziekenafdeling tot hij genezen werd verklaard, en van de abt de toelating kreeg zich weer bij de communautiteit aan te sluiten. De ziekenbroeder (*infirmarius*) ontving de zieke en wees hem een bed toe. De Regel voorzag voor iedere monnik één bed, terwijl in stedelijke hospitalen twee, soms drie zieken een bed moesten delen. Op die afdeling verliep het leven soepeler dan in het gewone abdijleven, wat wel eens aanleiding gaf tot misbruiken, zoals het veinzen van ziekte om te kunnen profiteren van dit gunstiger regime. De monastieke ziekenboeg was echter geen oord van comfort en nietsdoen. Ook daar trachtten de zieken het dagelijkse ritme van de gebedstijden aan te houden. Voor zover ze konden zongen ze de getijden, terwijl de ‘beteren’ zelfs de diensten in de kerk bijwoonden, maar dan op een afgescheiden plaats. De rest van de tijd vulden ze met lectuur en lichte karweitjes. Functioneerde de fermerie ook als een soort

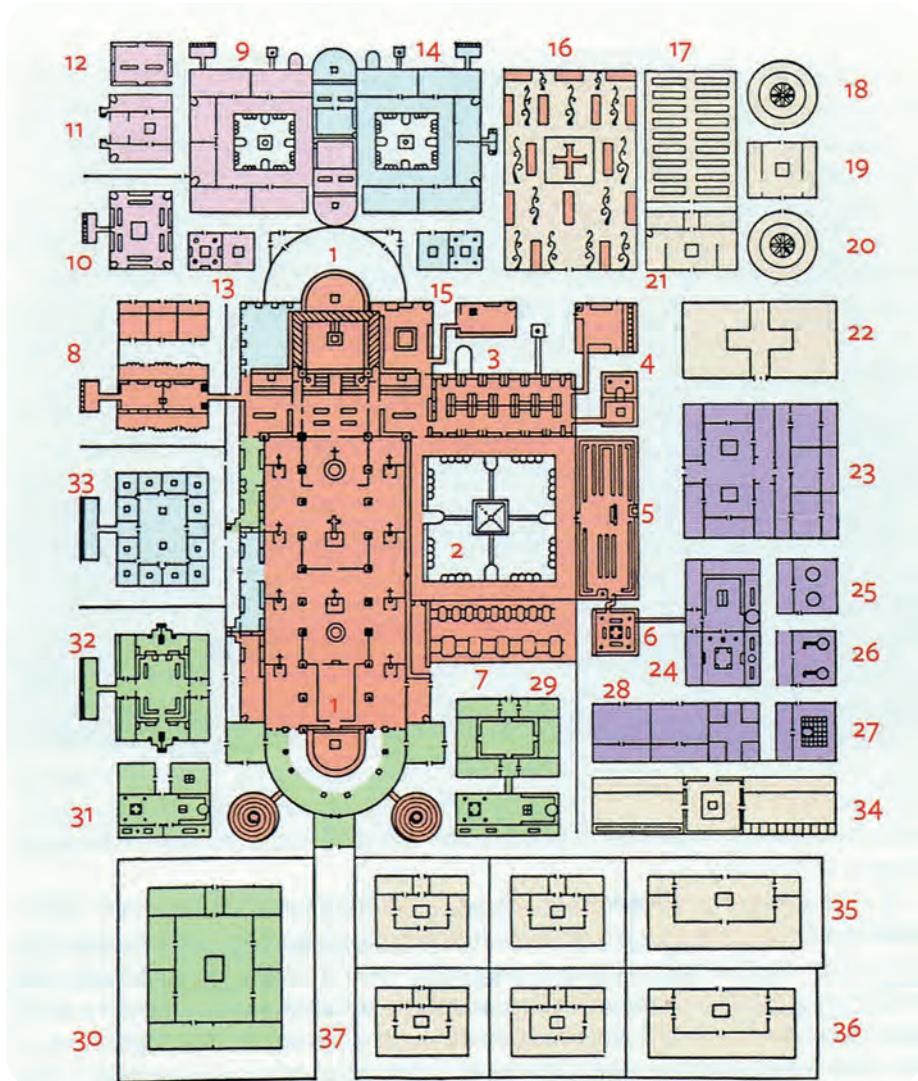
RVT voor bejaarde en verzwakte monniken? Denk aan de betekenis van *fir-mus/infirmus*.

Wanneer een zieke in stervensnood verkeerde legde de *infirmarius* hem op een groot laken, terwijl hij de communiteit aan het sterfbed riep door de kerkklok viermaal te laten luiden. Door hun aanwezigheid en gebeden hielpen de medebroeders de zieke in zijn stervensuur. Nadat de dood was ingetreden, waste hij het lichaam van de overledene vooraleer hij werd overgebracht naar de dodenkamer en later naar de kerk voor de dodenwake en de begrafenisdienst.

Infirmariegebouwen

De *Regula Benedicti* geeft geen concrete voorschriften over het hoe en waar oprichten van de infirmerie. De tekst bevat hoogstens enkele aanwijzingen, bijvoorbeeld het feit dat Benedictus een aparte ziekeneenheid voorzag, maar toch niet volledig geïsoleerd van de centrale abdijgebouwen. Naast de regel is het abdijplan van Sankt Gallen (ca. 820), dat past in de Karolingische monastieke hervorming, een zeer belangrijke bron. Dit theoretische plan, dat voortbouwt op de bepalingen voor het kloosterleven zoals ze op de synode van Aken in 817 werden opgesteld, legt de ideale ordening en inrichting vast van de gebouwen der monastieke gemeenschap. (afb. 2) Het plan schetst ook een indeling van een infirmerie en de beste ligging ervan. Het is een duidelijke uitwerking en interpretatie van de aanbevelingen in de Regel. Zo is er naast een aparte keuken, een badruimte voorzien. Ook de lokalisatie in de oostelijke sector van de abdij, in de buurt van kerk en kerkhof, is indicatief voor latere infirmerieën.

Vanaf de twaalfde eeuw ontstaat zowel in abdijen als in stedelijke hospitalen (de Bijloke in Gent!) de grote één-, twee- of driebeukige ziekenzaal (*infirmarium* hall) zonder verdieping, afgesloten door stenen gewelven of een eiken dakgebinte. In West-Europa bleven enkele van die ziekenzalen uit de twaalfde-dertiende eeuw bewaard, gerestaureerd of als imposante ruïne. (afb. 3) Opgravingen in de Sint-Pietersabdij te Gent hebben sporen van een vergelijkbare infirmerie aan het licht gebracht: een rechthoekig gebouw in Doornikse steen uit de twaalfde eeuw. Er was ook een kapel bij en een aangrenzende (kruiden)-tuin, dit alles in de oostelijke sector van de abdij. Dit ziekencomplex werd zeer waarschijnlijk in 1378 door brand zwaar beschadigd of vernietigd. De ‘fermerie’ werd waarschijnlijk in de eerste helft van de 15de eeuw vooral in baksteen herbouwd. De latere (bouw)geschiedenis van de infirmerie is vrij complex en valt uiteraard buiten het opzet van deze bescheiden bijdrage.

Afb. 2. Plan van Sankt Gallen, ontwerp van een ideale abdij (ca. 820). De nummers 9-13 in het lichtpaars geven het complex voor de zieke monniken weer. Het omvat een kloostergang met binnentuin (nr. 9), een kamer voor de aderlatingen (nr. 10), een artsenkamer (nr. 11), een tuin met geneeskrachtige planten (nr. 12) en de keuken en (verwarmde) badruimte (nr. 13) voor de zieken (illustratie overgenomen uit Coomans, 2018). Het complex ligt ten noordoosten van het hoofdklooster. In de Sint-Baafsabdij lag het ten zuidoosten, omdat de abdijskerk uitzonderlijk aan de zuidzijde in plaats van aan de noordzijde lag.

Die grote ziekenzalen waren voorzien van een kapel in het zaalgebouw of er tegenaan gebouwd. Archeologisch onderzoek heeft hier en daar sporen opgeleverd van gebouwen of voorzieningen, die deel uitmaakten van de abdijinfirmierie. Voor de rest is men aangewezen op geschreven bronnen. Zo weten we dat infirmerieën voorzien waren van nutsgebouwen, in omvang en aantal afhankelijk van ligging, rijkdom en grootte van een abdij. Naast de kapel waren dat een aparte keuken en bijbehorende refter. Verder konden er aparte kamers zijn voor de geneeskrachtige baden, de aderlatingen, de arts en de *apothecaria*. Ten slotte een warm- en dodenkamer, een speciale ruimte voor besmettelijke zieken en afzonderlijke latrines.

Over de ligging van de monnikeninfirmierie bestaat geen twijfel. Die lag bijna altijd in de oostelijke abdijsector op korte afstand van het centrale abdijcomplex. In de Sint-Baafsabdij lag de ziekenzaal in de zuidoostelijke sector. Samen met andere bijgebouwen vormde zij één geheel dat aansloot op het over-

Afb. 3. Ruïne van de *infirmierie hall* van de cisterciënzerabdij van Rievaulx in Groot-Brittannië (uit Coomans, 2018). Deze grote infirmerie dateert van 1155-1157 en werd rond 1500 verbouwd tot verblijf voor de abt. De abdij werd enkele decennia later verwoest op bevel van Hendrik VIII.

welfde kloosterpand. Die ligging had een praktische, medische en spiritueel-symbolische achtergrond. De praktische redenen liggen voor de hand. De ziekenbroeder at in de hoofdrefter en woonde zoveel mogelijk het koorgebied bij in de kerk. Zijn werkterrein moest daar dus kortbij liggen. Op die manier kon de infirmerie ook gebruik maken van de centrale watervoorziening, want proper water was nodig voor de baden en de eigen keuken. De medische redenen gaan al terug op Hippocrates en Galenus. Zij geloofden in de curatieve werking van het zachte licht en de gematigde warmte van de vroege zon. Bovendien trokken nevel en kille vochtigheid, die nadelig waren voor de zieken, er vlugger op. Ten slotte was de oostelijke sector het meest sacrale deel van de abdij, waar zich kerkkoor, kapittel en kerkhof bevonden. Het oosten was immers de symbolische plaats van de verrijzenis van Christus, van het opkomende licht (het leven) dat de duisternis (de dood) overwint.

De grote afmetingen van sommige middeleeuwse ziekenzalen (afb. 3) kunnen niet alleen verklaard worden vanuit de nood aan een goede verlichting en verluchting. Naast de nog dominantere volumes van kerk en refter, had ook de ziekenzaal een vergelijkbare sacrale betekenis. In de kerk werd het offer van Christus herdacht, in de refter het laatste avondmaal. In de ziekenzaal met kapel werd de broze scheidingslijn zichtbaar tussen het tijdelijk bestaan op aarde en het hemelse Jeruzalem, waarvan de abdij al een zwakke prefiguratie trachtte te zijn. Was het bovendien niet in de ziekenzaal dat de lijdende monnik zich kon identificeren met de lijdende Christus? Was het daar niet dat hij eens van het ene leven naar het andere zou overgaan volgens een diepchristelijk ritueel?

Vooraf vanaf de veertiende eeuw werden de grote ziekenzalen, zij het niet overall, ingedeeld in afzonderlijke cellen of kamers door het plaatsen van houten of stenen wanden. Vanaf dezelfde eeuw ontwikkelde zich ook een nieuw type infirmerie met individuele kamers. Soms waren het cellen in een groter gebouw, soms kleine huisjes rondom een binnenplaats met kapel. Die evolutie had zowel een medische als een meer algemeen maatschappelijke achtergrond. Afzonderlijke cellen of kamers kregen stilaan de voorkeur om besmetting te voorkomen. Voorts was er het groeiende verlangen van de zieke monniken naar meer privacy. Die tendens van individualisering spoorde met bepaalde sociale aspiraties en met nieuwe relaties tussen individuen, die niet meer totaal wensten op te gaan in de groep of de kloostergemeenschap. Die evolutie zien we ook in het opdelen van het dormitorium in chambrettes en in het afzonderlijk gaan wonen van abten, priors en proosten in verblijven met meer comfort en privacy.

De Baafse fermerie

Als we ons proberen voor te stellen hoe de Gentse fermerie van Sint-Baafs er uitzag, blijven we op onze honger zitten. Noch het grondplan door August Van Lokeren opgemaakt aan de hand van wat bewaard bleef binnen het Spaans Kasteel (1848), noch de bovengrondse constructies die Van Lokeren (1855) wist te identificeren aan de hand van het Panoramisch Gezicht op Gent ('1534') geven hierover enige indicatie.

De naam fermerie is afkomstig van het Franse woord *infirmierie*. Het was de dienst die de verantwoordelijkheid droeg voor de zieken van de abdij. Hij stond onder de leiding van de 'fermerier', die een knaap en een 'garsoen' tot zijn beschikking had. Ter vergelijking: de koster beschikte ook over twee hulpjes: een kaarsenmaker en een klokkenluider.

Zoals in andere abdijen deed zich ook in de Sint-Baafsabdij een steeds verdergaande opsplitsing van het abdijsbestuur voor. Ten laatste vanaf de elfde eeuw bestonden er autonome diensten, die over eigen inkomsten beschikten. Een van die diensten was de fermerie, die toen 1 à 2 procent van de totale inkomsten naar zich toe trok. Maar als gevolg van financiële moeilijkheden werd in de eerste helft van de veertiende eeuw de reorganisatie van de abdijsfinanciën ter hand genomen. Er werd een nieuwe centrale dienst opgericht die rechtstreeks van de abt afhing en 90 à 95 procent van de inkomsten controleerde. De verschillende diensten moesten voortaan hun rekeningen ter verantwoording voorleggen aan de abt.

De specifieke uitgaven van de fermerier kan men in drie groepen onderverdelen. Hij bekostigde de laatste zorgen en de begrafenis van de overleden monniken. Een belangrijke uitgavenpost was die voor geneesmiddelen (zalfjes, drankjes etc.) die apothekers voor de monniken bereidden. In de vijftiende eeuw waren die uitgaven beduidend hoger dan in de veertiende. Ten slotte kregen de zieke monniken al voor 1313 een dagvergoeding van één schelling (de prior twee) voor de aanschaf van supplementaire voeding. De basisvoeding werd, zoals voor de gezonden, uit andere middelen betaald.

Geraadpleegde literatuur

Baillieul, B., Laleman, M.C., Raveschot, P., Vandenhoute, J. (1979), *De Sint-Pietersabdij te Gent. Historisch en archeologisch onderzoek*. Deel I. Stad Gent, pp. 269.

Batselier, P. (red.), *Benedictus en zijn monniken in de Nederlanden. Aspecten van het monastieke leven in de Nederlanden*. Deel III: Monniken en monialen in de Nederlanden, Gent, 1980.

- Coomans, T. (2007), De la salle commune à la chambre individuelle: l'évolution des infirmeries monastiques (XIII-XVe siècles). In: *Archaeologica Mediaevalis. Actes 25: Hôpitaux du Moyen Age et des Temps Modernes*, p. 29-51.
- Coomans, T. (2018), *Life inside the cloister. Understanding Monastic Architecture: Tradition, Reformation, Adaptive Reuse*, Leuven (KADOC-studies, nr. 21).
- Laleman, M.C., Raveschot, P., Van de Walle, R. (1985), *De Sint-Pietersabdij te Gent. Deel 2. Het rijke leven van de zieke monniken. Twee afvalputten uit de infirmerie (1600-1780)*, Stad Gent, pp. 131.
- Laleman, M.C. (1997), Het stenen verleden. Een beknopt overzicht van bouwactiviteiten, bouwkundige ontwikkeling en monastieke architectuur. In: *Ganda en Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs*, p. 115-146.
- Laleman, M.C. (2007), Hôpitaux et hospitalité à Gand: l'apport de l'archéologie urbaine. In: *Archeologica Mediaevalis. Actes 25*, p. 81-90.
- Marechal, G. (2007), Naissance et premiers développements des hôpitaux urbains. In: *Archeologica Mediaevalis. Actes 25*, p. 91-100.
- Pairon, E. (1981), De financiën van de Sint-Baafsabdij in de 14e-15e eeuw. In: *Handelingen der maatschappij van Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n.r., XXXV, p. 61-79.
- Panoramisch Gezicht op Gent in 1534 (met inleiding door Johan Decavele), Gent, 1975.
- Regel van Sint-Benedictus, vertaald en ingeleid door F. Vromen osb, s.l., 1973.
- Van Lokeren, A. (1848), Château des Espagnols. In: *Messenger des Sciences historiques*, Gent, pl. 2.
- Van Lokeren, A. (1855), *Histoire de l'Abbaye de Saint-Bavon et de la Crypte de Saint-Jean à Gand*, Gent, Hebbelynck, pl. 30.

Maak reclame voor GT!

*Ghendtsche Tydinghen is veel te weinig bekend.
Zelfs mensen die zich bijzonder interesseren aan onze
stad weten dikwijls niet dat dit tijdschrift bestaat...
En nochtans: voor wie een woordje wil meepraten over
de Gentse geschiedenis is GT een absolute must.*

Mond aan mond reclame is de beste publiciteit!

'T FORTJE AAN DE BLAISANTVEST

Cité Voortman, nu kerkje

Luc Devriese

Het beluik 't Fortje aan de Blaisantvest, gebouwd in de beginjaren van de 19de eeuw op een gewezen bastion (bolwerk), bleef tot in de tweede helft van vorige eeuw bewoond. Het was toen een van de oudste Gentse cités (cité ouvrière: arbeidersbeluik). Het wooncomplex was echter al lang gedegradeerd tot een van de slechtst befaamde. De naam Fortje was ontleend aan die van de eigenaars, de familie Voortman, oprichters en uitbaters van een groot textielbedrijf er recht over, aan de andere zijde van de vest. De Voortmans waren in de eerste helft van de jaren 1800 ongeveer de enige Gentse textielbazen die huisjescomplexen lieten optrekken voor hun werkvolk. Dit artikelje belicht de geschiedenis van de cité, vooral aan de hand van het overvloedig beschikbare beeldmateriaal, aangevuld met de in briefvorm bewaarde bitse disputen eind jaren 1800 gevoerd tussen de Stad en eigenaar Jules Voortman. Het aanslepende conflict betrof vooral de abominabele sanitaire situatie. Halverwege vorige eeuw werd uitgerekend hier een merkwaardige poging ondernomen door paters jezuiten tot herkerstening (herbekering tot het katholieke geloof) van de wijk. Dit bracht mee dat de uitgeleefde cité in 1961 vervangen werd door een mooi modern kerkje naar ontwerp van arch. Langaskens

Bolwerk

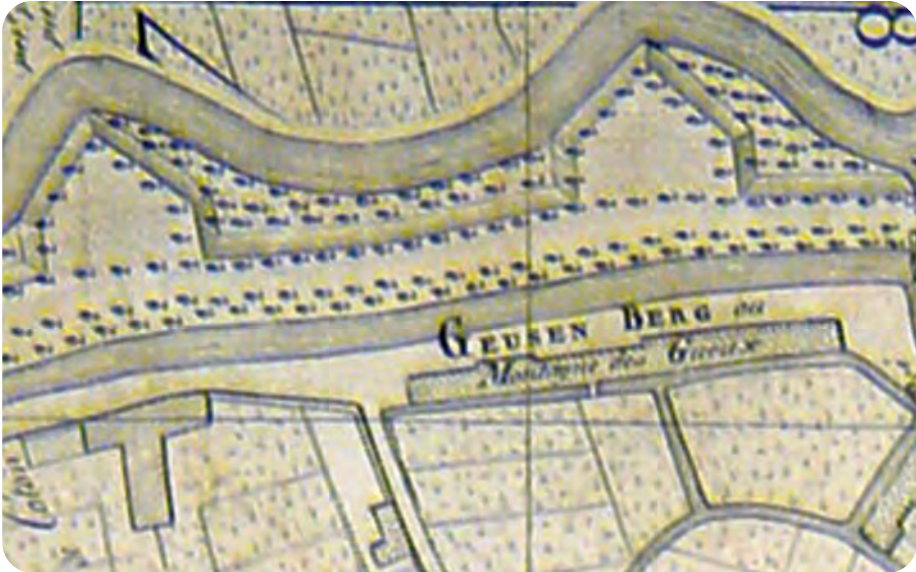
Eerst bekijken we op oude kaarten hoe de plek waar het hier om gaat, in de jaren 1577-1584 vorm kreeg als typisch vijfhoekig verdedigingspunt (bastion, bolwerk) in de grote 16de-eeuwse Gentse stadsomwalling, waarvan de Blaisantvest onderdeel was (afb. 1). De vestnaam werd ontleend aan een feodale heerlijkheid in die beurt, maar voor de Gentenaars werd dat onvermijdelijk de 'Plezante' Vest (1).

Zoals op veel bastions, waarvan de in Gent gebruikelijke Nederlandse naam bolwerk de vorm verraadt, werd in vreedstijd van dit hoger gelegen deel van de vest gebruik gemaakt om er een molen te laten op draaien. De binnengracht en de om het bastion heen lopende buitengracht waren beide in gebruik voor afwatering en stadsverdediging. Het in afb. 1 getoonde kaartfragment illustreert ook dat er scheepvaart was op de buitengracht. Die verbond de Sassevaart, die in Gent geen noemenswaardige eigen haven had, met de oude Lievehaven in het stadscentrum bij het Gravensteen en de Leie (Devriese, 2019).

Afb. 1. Toestand in de jaren 1600 en 1700 (detail uit de kaart van Jacques Hoorenbault, 1619, nagetekend door Armand Heins). Bijna rechtover het Berouwstraatje (onder rechts, met bomen), op het middelste van de drie weergegeven vijfhoekige bolwerken: windmolen, door een wegje verbonden met het molenhuis bij de binnenste vestgracht. Hier zou aan het begin van de 19de eeuw 't Fortje' gebouwd worden. Op de buitenste gracht die de bolwerken omgordt, duidt een scheepje aan dat het waterverkeer tussen de Sassevaart en de Lievehaven (resp. rechts en links buiten beeld) op de buitengracht gebeurde. Omwille van dit verkeer werd deze gracht de Nieuwe Lieve genoemd, soms ook gewoon de 'Lieve' (zie Devriese, 2019).

Op bevel van keizer Jozef II moesten de stadsvesten vanaf 1781 geslecht worden, maar dat gebeurde slechts traag en met mondjesmaat. Op de stadskaar-

Afb. 2. Beide bolwerken weergegeven op dit detail van een stadsplan uit 1799 (De Vreese) zijn beboomd, maar (nog) niet bebouwd. Onder het linkse een T-vormig gebouw: de katoendrukkerij Voortman. De vest oostelijk van het Berouw (hier rechts) werd Geuzenberg, voordien Guldenenberg genoemd.

ten nadien opgemaakt, zien we dat de vestgrachten nog jarenlang bewaard bleven. Wel werden de vestwallen en bastions min of meer afgevlakt en mooi beboomd (afb. 2): een illustratie van het feit dat het chique Franse woord boulevard afgeleid werd van de Nederlandse vestingsterm bolwerk. De eerste boulevards omgordden de hele stad op het tracé van de in 1577-1584 onder het calvinistisch bewind aangelegde stadsvesten.

Voortman

De ‘Imprimerie de Coton’, de katoendrukkerij Voortman, werd in 1790 opgericht. In 1799 waren gronden aangekocht van de vroegere abdij Groene Briel aan de toenmalige stadsrand bij de Blaisantvest. Initiatiefnemer was de Noord-Nederlander Abraham Voortman, in associatie met zijn toekomstige schoonbroer Frans De Vos en de met deze laatste verwante familie Bauwens (De Wilde, 2007; Scholliers, 1976 en 2015). De textieldrukkerij werd vanaf 1805 alleen verdergezet door spilfiguur Voortman (afb. 3). In 1824 werd het bedrijf door de twee zonen van Abraham aangevuld met een weverij en in 1827 vervolledigd met een spinnerij. Vanaf 1876 werd dit de NV Texas, een van de grootste Gentse textielproducenten (afb. 4). Een fusie met La Louisia-

na, halverwege vorige eeuw, kreeg de naam Loutex. Maar de gloriejaren waren voorbij. Al spoedig ging dit op in het conglomeraat UCO, dat probeerde te redden wat te redden viel.

Afb. 3. Een vroeg stadsplan waarop 't Fortje (schuin georiënteerd) herkenbaar is: het 'Plan routier' van 1829 (detail). De 'Imprimerie de Coton' is die van Voortman.

In de jaren 1800 was het nog lang zover niet. Het ging de onderneming voor de wind in de vooral voor de textielsector voorspoedige jaren 1820-1825. De grote Villa Voortman, met schitterende tuin, dateert vermoedelijk uit die tijd (afb. 5). Met vallen en opstaan ging het verder. De hele negentiende eeuw door waren er voor de textiel goede perioden, onderbroken door meerdere katoencrisissen (Voortman, 1940; Scholliers, 1976). Maar alles samen genomen deden de Voortmans goede zaken. Ze konden het zich permitteren geld te beleggen in onroerend goed: de hieronder beschreven complexen van arbeidershuisje. Dure beleggingen zullen dat wel niet geweest zijn. Belangrijker allicht was grootschalige grondaankoop en bebossing in de heidestroken van de Antwerpse Kempen (Meerle bij Hoogstraten), waar een tweede villa gebouwd werd.

In het voetspoor van Voortman kwam de ene naast de andere grote textielonderneming zich vestigen aan Vogelenzang en de Blaisantvest, waarvan een gedeelte na WO I omgedoopt werd tot Opgeëistenlaan. Een tweede Franse naam

van de vest luidt niet toevallig quai of boulevard du Ramage. Die duidt het procedé aan gebruikt om het inkrimpen van pas geweven stoffen tegen te gaan door hittebehandeling (koken) en uitslaan of opspannen. Die ‘Ramage’ was dus een analogo van de eveneens Gentse straatnaam Ramen.

Afb. 4. Briefhoofd van de NV Texas, voordien A. Voortman (uit Deseyn, 1989). Zoals gewoonlijk bij dergelijke half publicitaire voorstellingen is de fabriek overdreven groot voorgesteld. Ook de infrastructuur: onderaan zie je de verbinding via de vestgracht met de Lieve, waarop een vaartuig dat meer lijkt op een zeeschip dan op een binnenschipke. Rechts de imposante siertuin, mooi weergegeven op afb. 5.

Fabrieksbaas als huisbaas

Ook na grondlegger Abraham (ca. 1758-1810) bleef de familie helemaal ‘in de textiel’. Vooral kleinzoon Jules zou tijdens de tweede helft van de 19de eeuw, vanaf 1859 of 1862, zijn stempel drukken op de geschiedenis van de onderneming, omgevormd tot NV Texas. Ook daarna bleef Jules Voortman samen met een schoonbroer leiding geven aan die onderneming. Voor wat het wel en (vooral) wee van het hier beschreven beluik betreft, had Jules het voor het zeggen. Geen wonder dus dat het wooncomplex (afb. 6) aan deze familie zijn naam ontleende. In een gemeenteraadsbesluit van 1892 (afb. 7) zien we het aangeduid als ‘Het Foortje’. Met fort en zo had het niets te maken. (2) We mogen aannemen dat zo goed als alle bewoners van ’t Fortje direct of indirect leefden van de textiel, vermoedelijk vooral in de fabrieken van hun huisbazen Voortman. Het hoeft niet gezegd dat dit verre van ideaal was: de Fortbewoners waren met handen en voeten gebonden aan hun patroon-huisei-

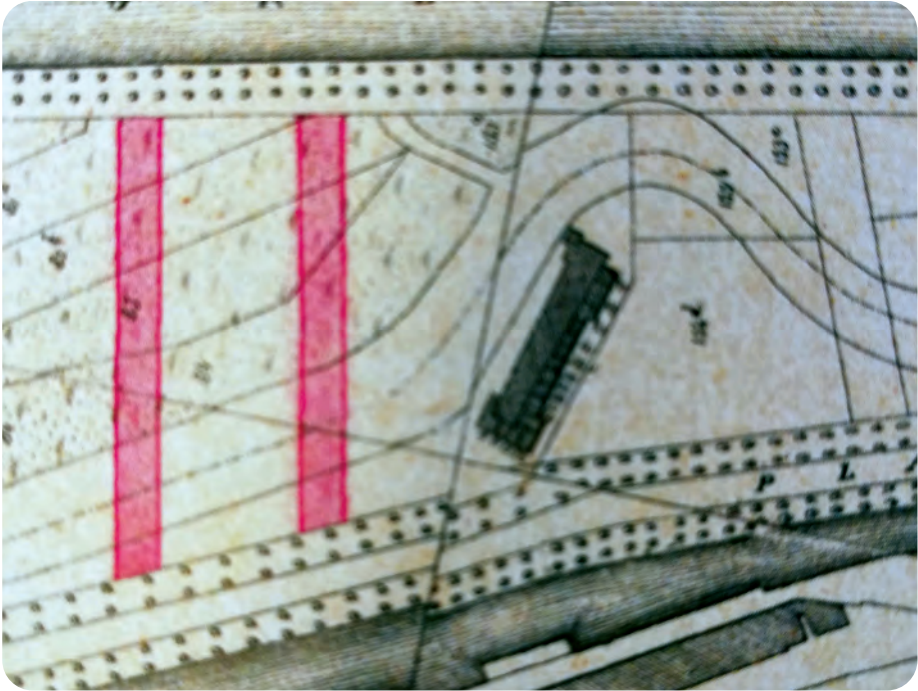

Afb. 5. Villa Voortman (aquarel vóór 1830, in Archief Gent, Atlas Goetghebuer). Een heel andere wereld ... maar toch heel reëel: bemerk de fabrieksschouw achterin! Dit unieke gebouw bleef vrij goed bewaard met zijn tuin. Het kreeg een zeer nuttige sociale functie en werd zeer recent (2019) gerestaureerd. De fabrieksgebouwen waren al lang verdwenen om er parking voor de klinieken (nu AZ Sint-Lucas) en het psychiatrisch centrum Sint-Jan de Deo aan de leggen.

genaar. Maar wellicht was dit vooral in het begin een voordeel. Wat hier beschreven wordt als 't Fortje was trouwens niet het enige wooncomplex van Voortman. Naast de cité op het bastion stond nog een huizengroep uit de jaren 1880 met grotere huizen, op de rooilijn van de Blaisantvest (afb. 8). En dan was er ook nog de in de snelinventaris 'Bouwen door de eeuwen heen ... Gent' door Van Aerschot e.m. (1979) geïllustreerde huisjesrij aan het Berouw aan de stadszijde van de vest, vlak naast het fabrieksterrein.

Eerst goed, later slecht befaamd

Guido Deseyn dateert de bouw van 't Fortje ca. 1800 (Deseyn, 1984). In 1799 was hiervan nog geen spoor te bekennen (zie afb. 2). Bebouwing staat wel aangegeven op de kadastrale atlas van Piéton & Boutique opgemaakt in 1809

Afb. 6. Detail uit de kaart van Gevaert en Vanimpe (1878). De oriëntatie van het Fortje parallel met een flank van het vroegere bolwerk is nog goed te zien. De twee verticale ‘balken’ tonen toekomstige straten, gepland als verbinding tussen de vest (onderaan) met (bovenaan) de ‘Nieuwe Vaart’ met beboomde kade, nu Gasmeterlaan. De rechtse ‘balk’ duidt de huidige Kaprijkestraat aan. De cité van Eric Vermeirsch, een zijsteeg daarvan, was nog niet concreet gepland. Afgezien van ’t Fortje was de landstrook tussen de vaart en de vestgracht in deze zone nog niet bebouwd.

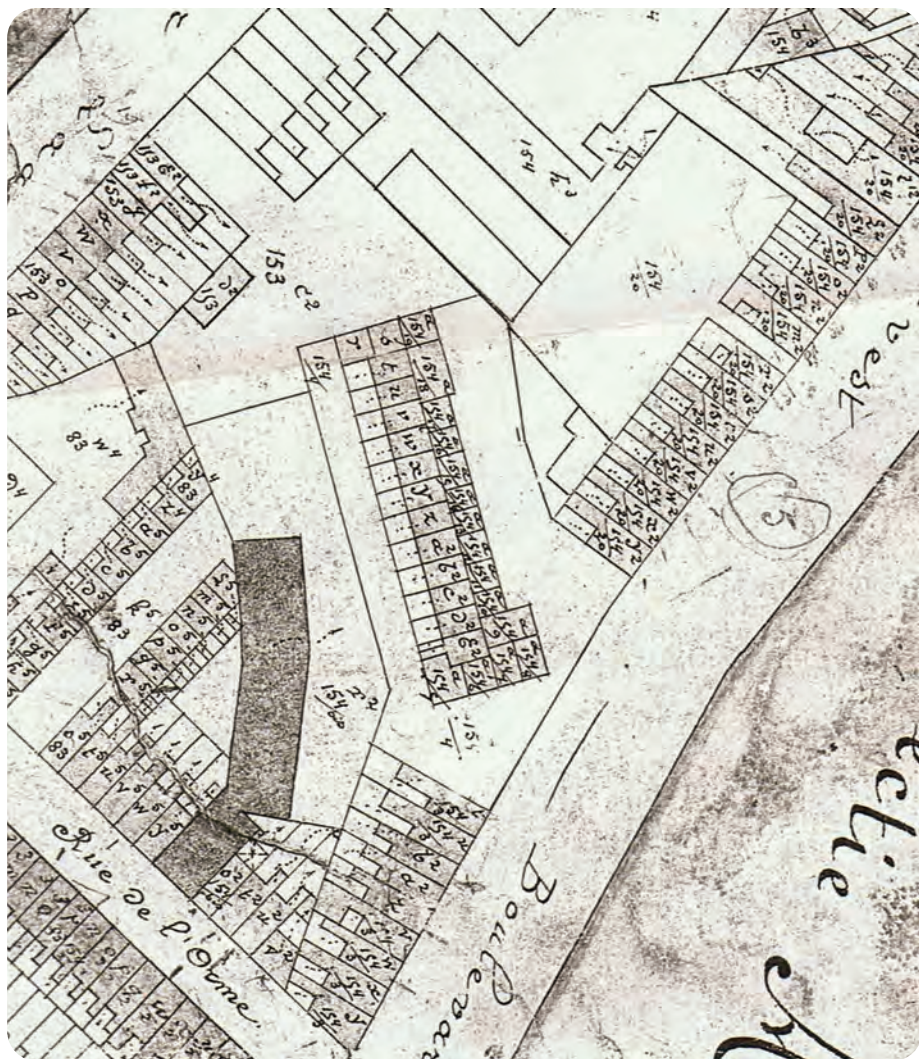
Art. 1er L'enclos dit, "Het Foortje", au rempart de plaisance sera évacué dans le délai de 15 jours.

Art. 2. M^{re} le Commissaire de police De Roo, de la 3e section est chargé de notifier le présent arrêté au propriétaire et aux locataires.

Il nous fera rapport sur son exécution après l'expiration du délai fixé à l'art. 1er.

Fait à l'hôtel de ville le 3e J^uin 1892

Afb. 7. De naam ‘Het Foortje’ in de eerste lijn van dit tekstfragment met bevel tot evacueren (binnen de 15 dagen!) uit 1892. Een episode uit de ‘oorlog’ tussen de Stad en de eigenaar (nog steeds Voortman). Tot ontruimen kwam het nog lang niet.

Afb. 8. Detail uit een kadastralan uit de tweede helft van de 19de-eeuw. Het tweedelige grijze blok duidt op de stadsschool met voorgebouw aan de Olmstraat (nu Kaprijkestraat) en hoofdgebouw op de gedempte bedding van de buitengracht. De cité waar Eric Vermeirsch opgroeide (schuin links), in feite een zijstraat van de toenmalige Olmstraat (rue de l' Orme), is achterin afgesloten door een muur. Technisch en administratief gezien was en is het dus nog altijd een beluik, een cité. Rechtsboven, aan de brede laan: het tweede, later gebouwde Voortmancomplex op de vest, met toegang tot een onbebouwd achter gelegen terrein.

(Archief Gent, reeks DD nr. 12 en 13). Oorspronkelijk zou er, zoals bij de vele beluikhuisjes gebouwd in het laatste derde van de jaren 1700 (Devriese, 2001), slechts één bouwlaag geweest zijn. Steeds volgens Deseyn werd dit

Afb. 9. Vredig tafereeltje in 't Fortje aan de 'Plezante Vest'. Een van de huisjes is omgevormd tot schuurtje of berghok, wellicht voor een steekkar en materiaal van een leurder. Het voorpleintje is blijkbaar niet geplaveid (foto 1941, schenking Moreau). Gelukkig heeft het niet al te hard geregend...

later verhoogd met een half verdiep (afb. 9). Daarmee waren de huizen voor die tijd en dit type bewoners boven gemiddeld van kwaliteit.

De combinatie werkgever-huiseigenaar was vrij uniek in Gent. In tegenstelling tot de mijnbazen in de steenkoolbekkens van Wallonië en later Limburg, bouwden de textielpatroons tijdens de grote expansie in de eerste helft van de 19de eeuw slechts zelden voor hun werkvolk (3). Citerend uit 'Bouwen door de eeuwen heen ... (Van Aerschot en medewerkers, 1979) i.v.m. een eveneens door de Voortmans gebouwde huizenrij in het Berouw: '... een van de weinige voorbeelden van arbeiderswoningbouw door een fabrikant. Het toont aan in welke mate deze woningen 'beter' waren dan de doorsnee arbeidershuisvesting ca. 1830-1840'. De foto bij die tekst toont de later afgebroken Voortmanhuizen in het Berouw die als twee druppels water lijken op die van 't Fortje aan de overzijde van de Blaisantvest zoals te zien op afb. 9 (4)

In de eerste decennia van zijn bestaan behoorde 't Fortje dus tot de betere categorie werkmanswooncomplexen, maar zo zou het niet blijven. De ma van Eric Vermeirsch, uit de aangrenzende zijsteeg van de Kaprijkestraat, ook een

Afb. 10. Drie 'vertrekken' (zittoiletten met plank en drie gaten boven de beerput). Ze kunnen afgesloten worden met deuren die een goede verluchting (en koeling ...) toelaten. Vandaar het woord 'vertrek'. Achter het muurtje rechts vermoedelijk een pisbak (foto 1949, schenking Moreau).

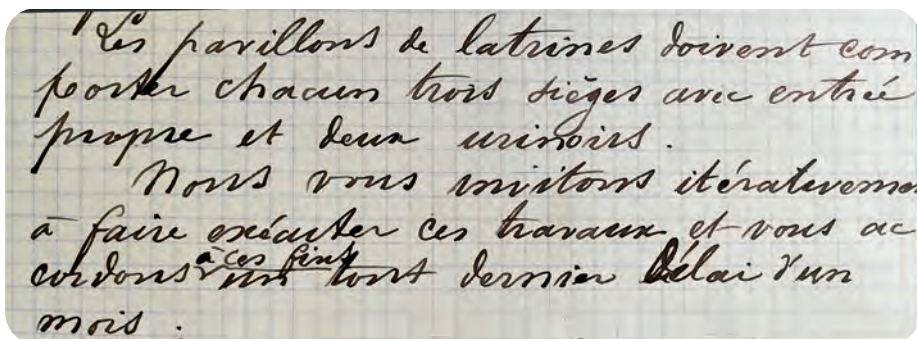

Afb. 11. Jans 'privacy' in 't Fortje: afgeschermd met afbraakmaterialen, vermoedelijk eigenhandig bijeen getimmerd (foto vermoedelijk 1949, schenking Moreau).

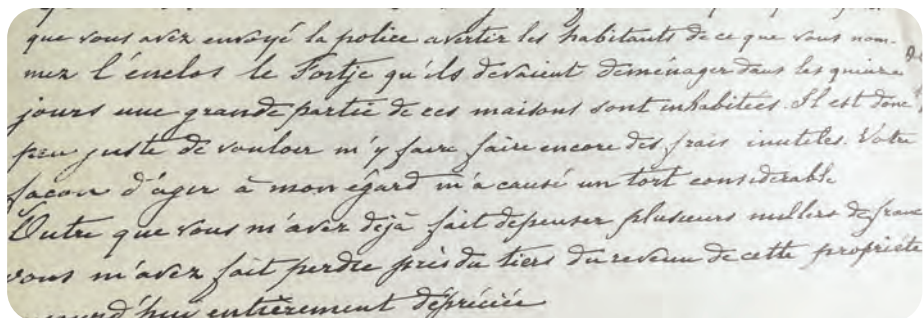
cité maar veel jonger van aanleg en opbouw, vond in de jaren 1950 dat er in hun straat beter volk woonde dan in 't Fortje. 't Was daar nog erger dan in 't Luizengevecht', zei ze. 'Vandaar dat ik niet met die kinderen mocht spelen', vertelt Eric in zijn GT bijdrage 'Geboren in een cité'. Wat hieronder beschreven en afgebeeld wordt, illustreert dit voldoende.

De woonomstandigheden in 't Fortje waren inderdaad allesbehalve. De stads-overheid, na de grote cholera-epidemies attent geworden op het vlak van hygiëne, ging er zich mee bemoeien. De meeste dispuuten over 't Fortje betroffen de primitieve toiletten (afb. 10 en 11) en de moeilijke afvoer van afvalwater. Allicht kon men in de eerste jaren zonder moeite en kosten de vuiligheid naar de stadsgrachten laten vloeien, zoals overal elders in de stad met zijn vele waterloopjes en waterlopen die vooral fungeerden als open riolen. Maar na de demping van de vestgrachten werd het moeilijk. De nieuw aangelegde vestlaan, waar het water moest evacueren, lag hoger dan de afvoergeulen of -buisen van 't Fortje, althans volgens de eigenaars. Ook de Stad trof schuld: blijkbaar was er geen publieke riolering voorzien. Van afwateringsgrachten naast de vestlaan is er geen spoor te bekennen op de stadsplannen uit die tijd.

Hoe was het zover gekomen? Wijlen Roger Moreau, kenner bij uitstek van de Gentse beluiken, schreef in deel VI van een reeks fotoboekjes (Moreau, 2005): 'Sieur Voortman, oprichter van het bedrijf Texas en eigenaar van het beluik 't Fortje, was blijkbaar niet erg begaan met de levensomstandigheden van zijn huurders'. Dit moeten we nuanceren: het waren niet de oprichters die het aan de stok kregen met de stedelijke overheden (hun huurders konden zich niet verweren), maar vooral Jules Voortman, kleinzoon van de stichter. In het stadsarchief, schrijft Moreau, berust een dossier (5) dat uitpuilt met verma-

Afb. 12. De onwillige eigenaar krijgt in 1892 na herhaaldelijk aandringen nog een laatste uitsel van én maand om de latrines met drie 'zittingen' (si ges) en twee urinoirs te realiseren. Wellicht betreft het de constructies te zien op afb. 10.

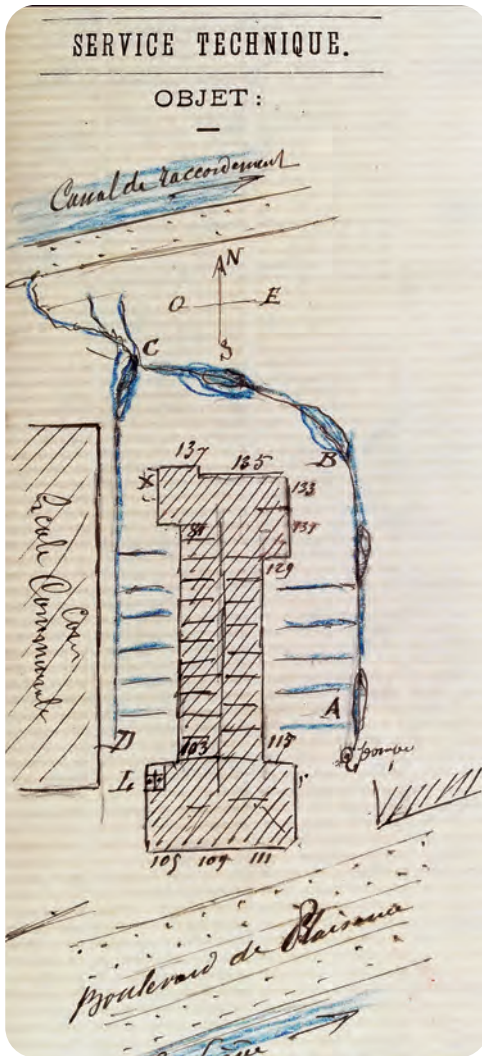

Afb. 14. Fragment van een van de brieven van eigenaar Voortman die bij het stadsbestuur klaagt over het feit dat de stad volgens hem nutteloze onkosten (des frais inutiles) wil opdringen. De huisjes zijn grotendeels verlaten, schrijft hij. En hij vervolgt: de Stad heeft hem meerdere duizenden franks doen uitgeven, en te zelve tijd zijn inkomsten met een derde doen verminderen (vermoedelijk door 'onbewoonbaar' verklaringen).

ningen van het stadsbestuur om aan het beluik de hoogst nodige verbeteringen (bv. op sanitair gebied) aan te brengen' (afb. 12, 13 en 14).

Er woonde heel wat volk in de stilaan aftakelende huisjes van het oude Fortje en ook in de nieuwe huizenrij van Voortman aan de straat. In een groot overzicht van de toestand in 1904 van de beluiken in Gent (De Rycke e.a., 1904) staan twee nagenoeg even grote beluiken genoteerd op de Blaisantvest: 't Fortje en een complex ernaast aan de straatzijde, beiden eigendom van de Voortmans. Het ene telde 12 huizen met 46 bewoners, het andere 13 huizen met 54 bewoners. Achteraan grensde 't Fortje aan het (toen) veel recentere en dus betere beluik van de Olmstraat (nu Kaprijkestraat) door Eric Vermeirsch in GT beschreven (zie afb. 8). De meeste gezinnen waren zelfs in die kinderrijke tijd klein. Klaarblijkelijk was het aantal 'Fortenaars' snel aan het dalen. Twaalf jaar eerder, in 1892, had de wijkcommissaris van de stadspolitie nog 148 bewoners in de (toen) 28 woningen geteld.

Voor de sanitaire voorzieningen en de hygiëne lieten te wensen over. Tussen de Blaisantvest en de nieuwe Verbindingsvaart (1860) werd er vuilnis gestort in een toen al dicht bebouwde zone. Men kwam er zelfs afval van de Vismarkt neergooien. Sommige huurders vertrokken omdat de stank ondraaglijk werd. De toestand was zo erg dat het in 1876 tot interpellaties met uitgebreide discussie kwam in de gemeenteraad. (6) Nadat de buitengracht achter het wooncomplex volledig gedempt was en afgesloten door een school, was de situatie nog aanzienlijk verergerd. Dat gaf aanleiding tot allesbehalve vriendelijke correspondentie tussen eigenaar Jules Voortman en de Stad (7). In een brief gedateerd 1892 lezen we dat de bewoners over slechts twee latrines voor

Afb. 13. Schetsje uit 1893 met een voorstel van de stedelijke technische dienst om het afvalwater via individuele afvoerbuizen aan beide zijden van 't Fortje gezamenlijk doorheen twee leidingen met bezinkputten af te voeren naar het in 1860 gegraven Verbindingskanaal (Canal de Raccordement), beter gekend als de Nieuwe Vaart.

(toen) 29 woonsten beschikten. Vermoedelijk vertegenwoordigden die latrines twee maal drie 'zitgelegenheden' (gaten in een plank). Er was geen vuilnisbak en de enige pomp met drinkbaar water was sinds acht dagen kapot. Keukenafval en andere vuiligheid werd tegen de afsluitmuur van de school gegoid.

Tegen het einde van de jaren 1800 hing er verandering in de lucht. Voortman diende bouwaanvragen in voor betere en vooral ook grotere huizen (8). Tegen het oude Fortje aan werden aan de zijde Blaisantvest zes woningen onder één dak gebouwd die duidelijk volumineuzer waren en twee volwaardige bouwlagen telden, maar het bleef erg proletarisch (afb 15 en 16).

Afb. 15. 'Hangouderen' aan de Blaisantvest in het pre-televisietijdperk. Ze proberen hun tijd te verdrijven met het bekijken van het schaarse verkeer op de stadsring. Rechts de ingang van 't Fortje (foto 1954, een pareltje uit de collectie van Roger Moreau in DSMG).

Afb. 16. Verandering op komst. De afsluiting duidt er op dat de huisjes en ook de grote dubbele of driedubbele voorhuizen zullen afgebroken worden. Het hoogverheven kruisbeeld laat niets aan duidelijkheid te wensen over: hier komt iets helemaal anders... (foto vermoedelijk 1958, schenking Moreau). Als statement kan dit tellen.

Afb. 17. Twee jezuïetenpaters, hier nog gekleed als echte 'zwartrokken', in 't Fortje voor de deur van het huisje dat ze 'Adolf Petit' genoemd hadden, naar een in de wijk geboren 'bijna' heilige jezuïet van zeer eenvoudige afkomst (foto 1953, schenking Moreau).

Afb. 18. Het kerkje in de Limbastraat, zijstraatje van de Wiedauwkaai in the middle of nowhere, heel rustig... (foto 2013).

Christelijk einde

In 1956 werd een aanvraag goedgekeurd om in een klein hoekje op het Fortterrein, achter de huizenrij aan de Gasmeterlaan, een parochiaal centrum te bouwen dat ook zou dienstdoen als klaslokaal (9). Het terrein was eigendom geworden van het bisdom en er waren plannen om hier iets heel anders te laten groeien. Enkele jaren eerder, in 1950, waren twee jezuïetenpaters (afb. 17) in een van de huisjes van 't Fortje komen wonen (Brouwers, 1980). Een kapel werd ingericht. Dit vormde een totale breuk met het verleden.

Hoe is dit te verklaren? We mogen aannemen dat dit kaderde in de geest van de 'priester-arbeider' beweging. In die jaren waren jonge geestelijken tot het besef gekomen dat de oude geest van een kerk aanleunend bij macht en fortuin, ertoe geleid had dat grote delen van vooral de arbeidersbevolking totaal vervreemd waren van de kerk. Goed bedoelde, maar paternalistische initiatieven zoals die van de rijke katholieke filantropen, in Gent bijna allemaal grote textielbazen, verenigd in het Sint-Vincentiusgenootschap, konden daar niets

Afb. 19. Het kerkje aan de Blaisantvest, ontworpen door Rutger Langskens, met sobere klokkentoren na de recente restauratie (foto oktober 2019). Het gevelbeeld van keramist Paul De Bruyne stelt een gekroonde Maria voor.

aan veranderen. Hun resultaten kwamen er finaal op neer dat ze in hun talrijke en bloeiende eigen scholen, parochiale kringen en verzorgingsinstellingen (letterlijk) preekten voor eigen kerk. De priesters die aan de Blaisantvest kwamen wonen, en die ook een kerkje zouden oprichten in de nog armere Limbastraat in het havengebied (afb. 18), wilden van onderuit beginnen en echt aan missionering doen. Dat betekent: bekering van heidenen tot het christendom. Brouwers (1980), zelf jezuïet, heeft het over ‘... paters die de rode burcht ’t Fortje aan de Blaisantvest jaar na jaar hebben belegerd’ en over ‘het nu gesloopte Fortje, waar de duivel met zijn jongen zou hebben gehuisd’. Misschien wilden vooral de jezuïeten in die tijd komaf maken met hun elitaire faam. Vooral pater Van Grunderbeek zou een diepe indruk nalaten bij de wijkbewoners.

De term missionering werd ook gebruikt in de krantenartikelen die berichtten over het nieuwe kerkje dat er weldra zou komen. Het oude Fortje waarin, naar we aannemen, de leefomstandigheden onhoudbaar geworden waren, werd in 1958 afgebroken. Al in 1961 kon de Maria Koningin - Maria Gorettikerk, gebouwd naar ontwerp van architect Rutger Langaskens, ingewijd worden (afb. 19). Maria Goretti, naam waaronder de kerk uiteindelijk bekend bleef, werd gekozen omdat die Maria een eenvoudig landarbeidstertje was, dat in die jaren heiligverklaard werd. Ook dit paste in de strategie uitgetekend om de arbeidersklasse te ‘heroveren’ voor het geloof.

In de jaren 2010 was het kerkje aan renovatie toe. Het gebouw zou, volgens een aanplakbrief, in april 2019 te lezen aan de gevel, een multifunctionele ruimte worden, maar uiteindelijk bleef de functie van kerkgebouw overheersen. De kerk werd op 4 oktober 2019 heropend onder de naam Blaisantkerk. Op zondagen worden er sinds 2019 twee religieuze diensten gehouden, waarvan één door een Afrikaanse gemeenschap. De Stad kwam tussen in de restauratie van de kloktoren en verwierf gronden rond het gebouw om er een buurtpakje aan te leggen.

Met dank aan Peter Steurbaut, Sonja Gysselinck, Andrea Van Caneghem en Eric Vermeersch

Literatuurreferenties

- Brouwers, L. (1980). *De jezuiten te Gent*. Sint-Barbara college, Gent, p. 238-246.
- De Rycke, I, Van Renterghem, J., De Buck, P. (1904). *De beluiken binnen de Stad Gent. Verslag*. Tabel Derde Wijk. Beschermingscomiteit der Werkmanswoningen, Gent.
- Deseyn, G. (1984). Ancien Régime. In: *Volkshuisvesting in Gent*, Stad Dent, p. 39.
- Deseyn, G. (1989). *Bouwen voor de industrie*, MIAT, Gent, p. 114-115.
- Devriese, L. (2001). De grote beluikenconcentratie in de Gentse Overscheldewijk in de 18de en vroege 19de eeuw. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, nr. 75, p. 13-41.
- Devriese, L. (2015). Dat eigenaardige Gentse woord ‘cité, citeetse’ en zijn homologen: koer, gang, poortje en beluik. In: *Van Mensen en Dingen*, jg. 13 nr. 1, p. 30-45.
- Devriese, L. (2019). De ‘Nieuwe’ Lieve: aftakking van de ‘Oude’ Lieve naar de Sassevaart. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 48 nr. 1, p. 18-25.
- De Wilde, B. (2007). *Gent / Rabot. De teloorgang van de textielnijverheid*. Lannoo, Tielt en Stad Gent, p. 27-28.
- Fris, V. (1925). *De oude straatnamen van Gent*, Volksdrukkerij, Gent, p. 157 en 213.
- Gysseling, M. (1954). *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. De Standaard, Antwerpen, p. 83.
- Moreau, R. (2005). *Gent. Deel VI. Beluiken en cités verder verkend*. Tempus, Brimscombe. Port Stroud, p. 26-28.

Scholliers, M. (1976). *Bedrijfsgeschiedenis van de firma A. Voortman – nv. Texas, Dossier 2*. VUB Press, Brussel, pp. 150.

Scholliers, M. (2015). *Voortman. De begindagen van de Gentse katoenindustrie*. Academia, Gent, pp. 286.

Van Aerschot e.m. (1979). *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Stad Gent*. deel 4nb, p. 286.

Voortman, J. (1940). *Les débuts de l'industrie cotonnière et les crises économiques. L'industrie cotonnière Gantoise... d'après les archives de la Maison A. Voortman*, Vanmelle, Gent, pp. 364.

Documentatie en bronnen

In DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg:

Collectie Bebouwing. Reeks Beluiken. Schenking Moreau: surveys, rapporten - gezondheidsdienst, map wijk 8: Blaisantvest, 't Fortje.

Reeks Straten: Blaisantvest.

Kaartencollectie.

Fotocollectie Beluiken Moreau: wijk 8, Blaisantvest.

Archief Gent – Zwarte Doos

Vooral belangrijk: reeks G12 (zie noten), reeks S, reeks VII.

Noten

- 1 De naam Blaisantvest wordt pas vanaf de jaren 1700 vermeld (Fris, 1925). De Franse vertaling luidde: avenue de la Plaisance en dat werd dan weer officieel vertaald in - je raadt het nooit - Lustlaan: Plezante Vest was niet aanvaardbaar voor de heren van 't Stadhuis. Een deel kreeg na W.O. I de naam Opgeëistenlaan mee, ter nagedachtenis van de velen die in een textiel fabriek in de buurt opgesloten werden om ze daarna vanuit het Rabotstation weg te voeren voor zwaar en gevaarlijk werk in de frontstreek. Een oudere naam was Vogelenzang: de vroegste vermelding ervan dateert uit de 14de eeuw (Gysseling, 1954). De namen werden door mekaar gebruikt.
- 2 In het plat Gents werd de V aan het begin van een woord dikwijls als F uitgesproken;
- 3 Misschien is dit verschil in bouwpolitiek tussen steenkool- en textielcentra te verklaren doordat de vroege mijnbouw in schaars bewoonde streken begon, terwijl de industrialisatie van de textiel in stedelijke centra gebeurde. Maar, hoe dan ook, de verre oorsprong van de in Gent algemeen gebruikte volksnaam 'cité' van de beluiken, is terug te voeren naar een creatie van Waalse en andere mijnbazen: de 'cité ouvrière'. De term 'beluik' is artificieel: een laat ingevoerde vertaling van het door de Frans schrijvende administratie gehanteerde woord 'enclos'. Dit betekent 'afgesloten', wat de wooncomplexen bewoond door arme mensen lang niet allemaal waren. De archetypische beluiken waren inderdaad gebouwd op de afgesloten (beloken) achtererven en zijstroken van herbergen en kleine ondernemingen, maar identieke ensembles kon je ook open en bloot zien langs kleine straatjes, zoals het Berouw (Devriese, 2015).
- 4 Bij het opstellen en publiceren van 'Bouwen ...' door Van Aerschot e.m. (1979) was 't Fortje al geruime tijd afgebroken en kon het niet beschreven of zelfs vermeld worden in de snelinventaris van de toen bestaande bebouwing. De huizenrij aan het Berouw om de hoek van de vest, pal naast het Loutexcomplex – ex Voortman, stond nog wel recht.

- 5 Archief Gent. Reeks Beluiken. Onder de letter P (van Plezante vest ...) bij Voortman o.m. een rapport van de stedelijke gezondheidsdienst dd. 1949. Wijk 8, Blaisantvest nr. 73-129, met situatieplan.
- 6 Gemeenteraad. Zitting van 22 mei 1876. Interpellatie van Dierman en Andries: Dépôt d'immondices au Boulevard de Plaisance, In: Bulletin Communal (Gemeentebled) van 1876, p. 427-429. Al in de vorige zitting was dit aangeklaagd. Er zou ingegrepen worden, maar er gebeurde niets. Er wordt niet verder gespecificeerd waar dat stort precies lag aan de vest. Het terrein rond en achter 't Fortje, gedeeltelijk stadsgrond (de vestgracht), is een goede kandidaat.
- 7 O.m. in Archief Gent, reeks VII nr. 1361-1362.
- 8 Archief Gent, reeks G12 nr. 1882-R10; 1883-B23; 1887-B11; 1888-BB29; 1889-B50; 1899-B37.
- 9 Archief Gent G/4/2956 van 17-4-1956.

GT 2019 NR. 6. CORRECTIE: MARIE SCHELLINCK

In het laatste GT nummer van vorig jaar verschenen twee korte bijdragen over de Gentse militaire 'beroemdheid' Marie Schellinck. De ene tekst 'Marie Schellinck, een Gentse grognarde' is van Eric Vermeirsch, de auteur wiens naam onder de titel prijkt. De andere 'Hoe promoveerde Marie-Jeanne Schellinck van prostituee tot onderluitenant en heldin van Napoleon?' werd niet geschreven door Eric, zoals onder de titel aangegeven staat, maar door Luc Devriese, naam die correct opgenomen is in de inhoudstafels vooraan en achteraan het tijdschriftnummer. Eric treft in deze geen enkele schuld. De verantwoordelijkheid voor deze stommitieit berust geheel en al bij het slachtoffer Luc Devriese: hij had maar beter opgelet!

GT redactie

Tragische liefde tijdens de Gentse opstand (1381): een romantische fantasie

Octave Delepierre

Vertaling en commentaren: Herbert De Vleeschhouwer

Uit: Octave Delepierre (1845). *Old Flanders, or popular traditions and legends of Belgium*, London.

In 1845 publiceerde Bruggeling Octave Delepierre, op dat moment Belgisch consul in Engeland, in het Engels een volbloed romantisch verhaal over de liefde van een jong Gents koppel, Ethelinde en Engelran. Dat zag zijn droom gedwarsboemd door de sinistere liefdesrivaal Gerard de Moor, eveneens Gentenaar. De dramatische ontknoping komt er in Brugge waar de Gentenaars na hun overwinning op het Beverhoutveld (1382) de verslagen Vlaamse graaf Lodewijk van Male en zijn Brugse bondgenoten achterna zaten. De edelmoedige Engelran en zijn lieflijke Ethelinde worden beiden doodgestoken door de gruwelijke rivaal.

Gedurende lange tijd hielden de opstandige Witte Kaproenen (afb. 1) de stad Gent in hun greep (1). Graaf Lodewijk van Male had alle mogelijke middelen gebruikt om de verschrikkelijke onlusten te bedwingen, maar de rivaliserende steden vonden steeds nieuwe voorwendsels om de oorlog te herbeginnen. Bloedige conflicten werden uitgevochten tussen Gentenaars en Bruggelingen die de kant van hun soeverein hadden gekozen.

Om een einde te stellen aan het tumult, sloeg de graaf het beleg voor de stad Gent en deed hij alle bevoorradingslijnen blokkeren. Al snel deed gebrek aan voedsel zich voelen. Om hongersnood te vermijden, probeerden de Gentenaars vrede te bekomen. Filips van Artevelde, die ze gekozen hadden als hun leider, trok met twaalf afgevaardigden naar de graaf in Doornik, maar hij slaagde niet in zijn missie. De voorraden verminderden snel. Door de voortdurende strubbelingen die jarenlang aanhielden, werd de landbouw volledig ver-

waarloosd, en in de omgeving van Gent zag men slechts barre en overstroomde vlakten.

Afb. 1. Witte Kaproenenplein aan de Gebroeders De Smetstraat, Rabot, te midden grote sociale wooncomplexen (foto 2019). Tot in de jaren 1960 was dit de locatie van de slecht befaamde grote beluiken van de 'Kirkstroate' (de toenmalige Kerkstraat).

Het was te midden van deze tribulaties dat het hier verhaalde gebeuren zich afspeelde. Probeer je de volgende scène voor te stellen.

‘De diepste stilte heerste in de Gentse straten. Het was na middernacht. Geen enkel voorteken wees op wat er te gebeuren stond op de volgende dag, de eerste van de meimaand 1381 (2). Een man in een donker gekleurde mantel, de jonge Engelran van Borsele, stond voor een zeer hoog huis in de schaduw van de Sint-Baafs, de woning van zijn geliefde Ethelinde van Steenhuyse (3). Hij leek met groot ongeduld te wachten, de ogen standvastig gericht op een klein geruit venster. Hij had niet door dat hij bekeken werd door een persoon in het portaal van de kerk, die meer een standbeeld leek dan een man. Zo groot en totaal bewegingsloos, stond hij daar. Het was Gerard de Moor, bijgenaamd de reus. Hij was al lang jaloers op Engelran, aan wie de hand van Ethelinde beloofd was.

Gezien de jonge man de volgende dag ten oorlog moest vertrekken, wou hij afscheid nemen van zijn geliefde. Het venster werd snel geopend en een fijn handje kwam door de ijzeren staven tevoorschijn. De minnaar kon zijn passie voor de mooie Gentse naar voor brengen. “Luister naar mij,” fluisterde hij. “Onze ouders gaan enkel akkoord met onze liefde als de vrede terug binnen deze muren woont. Artevelde zal een wanhopige poging ondernemen. Hij

moet veroveren of sterven, en ik kan niet langer bestaan zonder jou. We worden bedreigd door honger, en de dappere leider die we gekozen hebben, wil naar Brugge trekken om graaf Lodewijk gevangen te nemen. Zo hoopt hij een gunstige regeling voor Gent te bekomen. We verkiezen eerder in het gevecht te sneuvelen dan als lafaards van honger om te komen. Geef mij, ik smEEK u, een teken van liefde, dat mij als een talisman tegen het gevaar zal beschermen.”

Afb. 2. De slag op het Beverhoutveld zoals voorgesteld op een 15de-eeuwse uitgave van de ‘Chroniques...’ van Jean Froissart (Berlijn, Staatsbibliotheek; hier overgenomen uit ‘Gent. Een stad van alle Tijden’). De Gentenaars zijn herkenbaar aan de zwarte vlaggen met witte leeuw.

Ethelinde deed haar sjaaltje af, waarop ze een traan liet vallen en maakte het vast rond de hals van haar minnaar. “Nu, ik wil dat je me belooft dat ...” voegde hij toe, maar hij werd onderbroken door een schreeuw “Vlucht, liefste Engelran, onze vijand luistert mee”! Bij deze woorden speurde de jonge strijder in het rond, maar zag slechts de schaduw van de kerkmuren. Het venster werd haastig gesloten en zijn instinct dreef hem naar het spoor van het mysterieuze personage waarvoor zijn geliefde had gealarmeerd. Hij volgde met

haastige stappen het spoor van de spion al roepende “Ongelukkige Gerard, ongeluk zal je overkomen als je mij verder achtervolgt. Ik veracht je, haat je en ik zal het je doen berouwen.” Maar helaas, de vurige jonge man wist niet hoezeer hij een vijand moest vrezen die sinds lang onverzoenbare wraak koesterde en enkel wachtte op de beste gelegenheid om die op de minst menselijke en meest wrede manier uit te voeren.

De volgende dag verliet Artevelde Gent met vijfduizend van zijn meest overtuigde mannen, en met zes karren vol brood en wijn, zodat er nog weinig voorraden in de stad overbleven. Ze sloegen hun kamp op in Beverhout bij Brugge (4). Elke strijder had het Vlaamse “Helpt Godt” op de mouw geborduurd. Het toeval wilde dat de Bruggelingen toen kermis vierden ter gelegenheid van de jaarlijkse processie van het Heilig Bloed (5). Ze waren gewaarschuwd over de aankomst van de Gentenaren maar besteedden er weinig aandacht aan. Hun bondgenoot de graaf lachte er zelfs mee: ze moeten wel heel dapper zijn om zich op te geven voor een slachtpartij in plaats van te sterven van de honger.

De jonge Engelran stond aan het hoofd van een afdeling en had gemengde gevoelens van vreugde en woede toen hij zag dat Gerard de Moor kans had gezien tussen zijn mannen plaats te nemen. Ondanks de antipathie en haat die in hun geesten woedde, gebeurde het door toeval of bewust, dat ze steeds weer in elkaars buurt waren, als twee arenden die ernaar uitkijken elkaar te verscheuren.

Toen de processie ten einde was, overtuigden de Bruggelingen de graaf om hen in slagorde voor de vijand op te stellen. Ze twijfelden er niet dat ze een snelle overwinning zouden halen. Heulaert van Poucke, toen gouverneur van Brugge, adviseerde de graaf binnen de versterkte stad te blijven en geen gevecht in open veld aan te gaan, zeker als hij was dat de Gentenaren na een viertal dagen van honger zouden omkomen of de belegering zouden afbreken. Dit doordacht advies werd niet gevolgd. Veel Bruggelingen hadden flink wat wijn gedronken, zoals meestal gedurende de feestelijkheden (6). De meest ruwe en vechtlustige compagnieën waren die van de slaggers, de vishandelaars, de makelaars en de smeden. Allen riepen dat ze binnen het uur als overwinnaars zouden terugkeren.

Ongeveer veertigduizend Bruggelingen haastten zich de poorten uit, maar ze werden verslagen door de Gentenaren die hen op het Beverhoutveld opwachten (afb. 2 en 3). De graaf was niet langer in staat de overmoed van zijn volk te beheersen en hij trok de stad uit met achthonderd edelen te paard en dui-

zend voetsoldaten. Hun tegenstanders hadden net de laatste orders gekregen, toen van Borsele de Bruggelingen in het vizier kreeg. Hij keek aandachtig en zag niet dat de Moor naderde. Hij werd door angst gegrepen toen hij deze zacht gesproken woorden hoorde “Als je gedood wordt, zal ik het nieuws brengen aan je Ethelinde”. Hij draaide zich om en zag de duivelse lach van zijn rivaal. “Lafaard”, antwoordde hij, “ik begrijp je, heb de moed mij te volgen in de slag die plaats zal hebben en laten we onze twist eervol beëindigen.”

Afb. 3. Beverhoutsplein bij Sint-Jacobs, tot 1942 Kleine Botermarkt (foto 2019).

Maar de gewelddadige de Moor, had zich al zonder antwoord te geven naar het midden van de compagnie gehaast. Niet dat hij schrik had van een dodelijke strijd, maar zo zou hij des te beter van de wraak genieten die de dood van de uitverkoren minnaar hem zeker zou bezorgen. De Gentenaars plaatsten zich voor hun vijanden, die de zon in het gezicht hadden. De overmoed van de Bruggelingen bracht hen er toe zonder orde aan te vallen, zo dat ze snel in kleine afzonderlijke eenheden verdeeld werden. Ze vochten ongeordend terwijl de compacte massa Gentenaren hun gemakkelijk de baas kon en slechts de weglopers moest achtervolgen.

Gezien de edelen geen ondersteuning meer kregen, konden ze geen weerstand opzetten en ze werden zodanig uiteengedreven dat de graaf naar de stad moest terugkeren, slechts gevolgd door veertig aanhangers. Hij beval de poortwachter, op straf van dood, om alle vluchtelingen naar het grote plein te sturen, waar ze een kleine groep zouden vormen die de stad kon verdedigen. Maar te

midden van de actie, achtervolgden de veroveraars de Bruggelingen tot binnen de stadspoorten en doodden allen die weerstand boden. De compagnieën van de bontwerkers, wevers en wolhandelaars die lang strijd leverden met de slaggers, vishandelaren en makelaars, zagen dat ze aan het verliezen waren en ze trokken om twaalf uur 's nachts naar het plein om met de Gentenaren te onderhandelen.

Kort daarna slaagde de graaf er toch in zijn mannen voorafgegaan door een groot aantal toortsdragers te verzamelen bij de St Amandsstraat. Hij meende met die troep de vrienden van Filips van Artevelde te verrassen, maar de Gentenaar was er klaar voor. "Strijdmakkers", riep hij, toen hij de graaf naar zich toe zag komen, "Zie hoe hij zich komt overgeven, hij zal ons niet ontsnappen! We zullen hem als gevangene naar Gent leiden waar we hem onze voorwaarden tot vrede kunnen dicteren".

De gevechten begonnen en al gauw bleek dat de graaf zou verliezen. Hij beval zijn aanhangers alle toortsen te doven en zich te verspreiden. Hijzelf schoot een klein rokerig en vuil huisje binnen nabij de St Amandskapel waar een arme vrouw woonde die aalmoezen kreeg van het prinselijke hof. Middenin de kleine kamer waar hij zijn toevlucht zocht, brandde een turfvuurtje, en met behulp van dat flikkerend schijnsel kon hij een trap zien die naar een zolder leidde waar de kinderen sliepen (7).

Lodewijk maakte zich kenbaar: "Ik ben uw heer de graaf van Vlaanderen. Ze achtervolgen me, wil je mij helpen, of ga je me overleveren in de handen van mijn vijanden?". De verraste vrouw herkende hem en beloofde hem haar hulp. "Sire, klim naar boven en verberg je onder het bed waar mijn kinderen slapen". Dat deed de graaf terwijl de vrouw plaatsnam bij het vuur en haar baby op schoot nam alsof er niets gebeurd was. Vlak daarna stormde de Moor aan het hoofd van acht of tien halfdronken Gentenaren de woning binnen, tierend dat ze de graaf hadden gezien en dat ze hem zouden hebben, dood of levend. "Stilte", zei de bewonderenswaardige vrouw, "mijn kinderen slapen hier, maak ze niet wakker. Het is waar dat de graaf hier was, maar ik heb hem onmiddellijk weggestuurd."

"Je liegt" onderbraken de Gentenaars haar. "We hebben je huis niet uit het oog verloren en je bevende stem verraadt je". Een van de Gentenaars nam een kaars en beklom de ladder, hij stak zijn hoofd boven de zoldervloer en zag slechts het kleine bed waar de kinderen sliepen. Hij keek overal om zich heen, hoog en laag, en zei tegen zijn makkers "We gaan, we verliezen onze tijd, de vrouw sprak de waarheid, hier is niemand". "Ik ben zeker van wat ik zag", zei

de Moor, “de graaf is hier ergens verborgen, maar geen probleem, we blijven hier tot de vervloekte man is gevonden, geef ons te drinken, voor mij en mijn vrienden!”.

Helaas, zei de vrouw, hoe kan ik jullie te drinken geven als ik zelfs niets heb voor het avondeten. ”Aha, je weigert van ons te bedienen! Wel beste vrienden, “, zei de Moor, “grijp de kinderen , haal ze uit hun bed en brand hun voeten, bij dit vuur, tot ze ons vertelt waar ze de graaf houdt”. Bij dit barbaars bevel, dat de Gentenaars zich zouden uit voeren, repte de ongelukkige vrouw zich naar de deur en schreeuwde uit alle macht “Moord! Help!”

Een man in een mantel met zijn hoed over zijn gezicht, naderde en trok het huisje binnen om de oorzaak van het lawaai te onderzoeken. Een van de moordenaars had het kleinste kind al vast, maar de vreemdeling greep krachtig zijn arm, wierp zijn mantel af, en riep hen met autoritaire stem ter verantwoording. Het was Engelran van Borsele. Bij het zien van Engelran, schenen de ogen van Gerard de Moor als vurige kooltjes. “Met welk recht”, riep hij, “kom je hier orders geven, je bent niet langer onze baas, het gevecht is gedaan. En trouwens, deze mannen staan onder mijn bevel, niet onder het jouwe”.

“Ellendeling, denk je dat je misdaden mag begaan, nu er geen vijanden meer te bevechten zijn? Neen, als ik niet langer het bevel voer, heb ik nog mijn zwaard en een gerechtvaardigd doel en jij, als je enig eergevoel hebt, stuur deze mannen weg en volg mij. Het is niet alleen het dispuut van vandaag dat we moeten vereffenen, gezien het lot ons telkens samenbrengt, zullen de wapens het moeten beslechten.”

Toen kreeg Gerard een ingeving. Zijn wenkbrauwen knepen samen, en hij beval zijn mannen op hem te wachten in de Sint-Antoniusherberg en hij daagde Engelran uit hem te volgen. De arme vrouw die haar kind terug in het bed gelegd had, zag dat de hoofdmannen naar buiten gingen, en ze liep achter de genereuze vreemdeling om haar dankbaarheid te betuigen. Maar voor ze deur kon bereiken, hoorde ze een schreeuw en een lichaam viel zwaar op haar drempel. Ze zag dat het haar bevrijder was. De moordenaar vluchtte, met een sjaal in de hand, die heen en weer zwaaide in de wind.

Met de hulp van de graaf die zijn schuilplaats uitkwam, droeg ze de ongelukkige van Borsele het huis in, sloot de deur en probeerde het bloed van de wond te stelpen. Maar de dolk had het hart bereikt en Engelran, slachtoffer van de meest oneerbare en laffe daad, blies zijn laatste adem uit. De graaf sprak de vrouw zijn dankbaarheid uit omdat ze op gevaar van haar eigen leven en dat

van haar kinderen, het zijne gered had. Hij vertrok door de Zilverstraat en de begraafplaats naar het Minnewater. Daar kon hij uit de stad ontsnappen in een kleine vissersboot. Hij nam de weg naar het Sint-Michielsgehucht, waar hij een armzalig ongezadeld paard vond, waarmee hij via Roeselare naar Rijsel vluchtte.

Vijftien dagen na deze gebeurtenis, naderde een lijkwagen prachtig omringd door plechtstatige zorg, de kerk van Sint Baafs te Gent. De talrijke rouwenden, en de wapens die aan hun toortsen hingen, gaven aan dat deze droevige teraardebestelling een persoon van hoge rang betrof. De kroon van witte bloemen, geplaatst op de kist, wees er op dat de dode een jonge maagd was. De mensen verhaalden vreemde dingen rond deze dood, sommigen zeiden dat de verloofde van de maagd, jaloers dat zij een ander verkoos boven hemzelf, op een avond in haar kamer kwam en haar neerstak. Anderen die beweerden beter geïnformeerd te zijn, gaven weer dat de geliefde door de rivaal vermoord was, en dat die de maagd de bebloede sjaal gebracht had, het liefdesteken, eens aan haar minnaar gegeven. Trots op zijn misdaad had hij haar de keus gegeven tussen zijn hand of de dood.

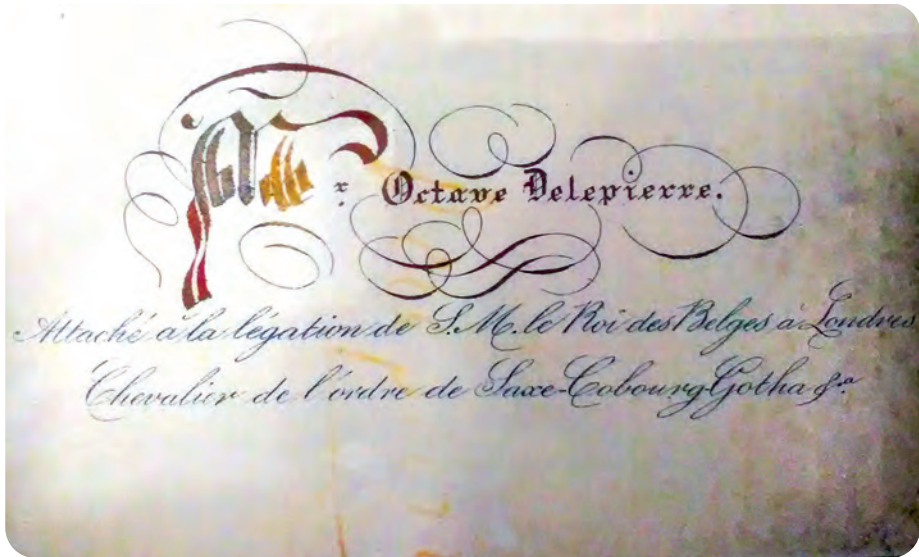
De lezer heeft ongetwijfeld geraden dat het de begrafenis betrof van het tweede slachtoffer van de verachtelijke Gerard de Moor, de jonge en aanbiddelijke Ethelinde van Steenhuyse.’

Nawoord: auteur en verhaal gekaderd

Joseph-Octave Delepierre (1802-1879), geboren te Brugge, zoon van een Franse belastingontvanger en getrouwd met de Engelse Emily Napier, behaalde het diploma in de rechten aan de universiteit van Gent (1824). Ten tijde van de publicatie was hij consul van België in Engeland. Hoewel het hier om een driehoeksverhouding gaat met een jaloezse rivaal, lijkt de setting enigszins op die van de Shakespeariaanse ‘Romeo en Julia’. Het balkon van Verona is vervangen door een getralied venster van een patriciërshuis in het Gentse stadscentrum. Ook hier worden de geliefden voortijdig onderbroken. Het sjaaltje is dan weer een typisch middeleeuws hoofs gebaar vergelijkbaar met de zakdoek in het strijdperk gooien.

Hoewel amper bekend, was Delepierre (afb. 4) een pionier in de vaderlandse letteren met de eerste uitgave (in het Frans) van het beroemde door Galbert van Brugge in het Latijn geschreven verhaal van de moord op Karel de Goede. Hij zou aan de basis gelegen hebben van zowel ‘De Leeuw van Vlaanderen’ van Hendrik Conscience als van ‘La Légende de Thyl Ulenspieghel’ door

Charles de Coster. De hier gepubliceerde melodramatische geschiedenis staat inderdaad dicht bij die van Consciences 'Leeuw': een historische insteek, veel actie, 'goed' en 'kwaad' tot bijna karikaturale uitersten verheven. Meer nog: de Jacob van Artevelde door Conscience gepubliceerd in 1849, enkele jaren na Delepierres verhaal, bevat eveneens een Romeo en Juliahistorie. Die is wel meer typisch Shakespeareaans: de ongelukkige hoofdrolspelers behoren tot twee rivaliserende groepen, de wevers en de volders. Maar voor de rest is de flutvertelling zo mogelijk nog straffer bij de haren getrokken.

Afb. 4. Geporseleind naamkaartje van de auteur.

De graaf in deze historie uit 1381 (1382) is uiteraard niet Robert de Béthune, alias de Leeuw van Vlaanderen, maar diens achterkleinzoon Lodewijk van Male. De familienamen van Borsele en van Steenhuyse bestonden in die periode, zij het misschien niet in Gent. Gerard de Moor, zoon van Geraard de Duivel en kleinzoon van Zegher, stierf einde dertiende eeuw. Hij wordt hier een eeuw later nog maar eens als slechterik opgevoerd. Ethelinde is als adellijke middeleeuwse vrouwen naam eerder van Hoogduitse oorsprong dan Vlaams. De voornaam Engelran komt meer voor als Engelram. Het is de Nederlandse versie van het Franse Enguerrand. Die naam was goed gekend in Engeland. Barbara Tuchman nam als hoofdpersoon Enguerrand/Engelram VII van Coucy in haar bestseller 'De waanzinnige veertiende eeuw'. De oorzaken

van het conflict tussen Brugge en Gent, onder andere de voorgenomen waterverbinding van de Leie met Brugge, de rol van de Witte Kaproenen en de slag op het Beverhoutveld staan sinds jaar en dag beschreven in de algemeen verspreide literatuur.

Literatuur

Demuyne, R. (1951). De Gentse oorlog (1370-1385), oorzaken en karakter. In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. Vol. V, p. 305-318.

Fris, V. (1930). *Histoire de Gand*, tweede druk, De Tavernier, Gent, p. 81-87.

Froissart, J., *Chroniques (1325-1400)*. Boeken I en 2. In de uitgave *Le Livre de Poche*, p. 849-869.

Hermans, Th. (2012). Old Flanders, Octave Delepierre en het vertalen. In: KANTL. *Verslagen & Mededelingen*, vol. 122 nr. 1, p. 39-104.

Holsters, A. (1979). Moord en doodslag tijdens de Gentse opstand (1379-1385). In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe reeks, deel XXXVII, p.

Vandermaesen, R., Ryckaert, M., Coornaert, M. (1979). De Witte Kaproenen. In: *Kultureel Jaarboek Oost-Vlaanderen*. Nieuwe reeks, nr. 10, pp. 117.

Noten

- 1 Kaproen is het Middelnederlandse equivalent van chaperon (kapje).
- 2 Delepierre verwijst hier naar de *Abrégé Chronologique de Flandre* die strekt vanaf Boudewijn, gezegd met den IJzeren Arm, tot Karel II, Koning van Spanje, uitgegeven door André Joseph Pancoucke in 1762 te Duinkerken door zijn schoonvader de Boubers, later uitgever te Brussel. Men kan het volledige verhaal lezen op <https://books.google.be/books?id=2FhbAAAAQAAJ>. De hier aangehaalde getallen en data komen ermee overeen. Maar de feiten hadden in het echt plaats op 5 mei 1382, dus een jaar later.
- 3 De auteur geeft aan (in 1845) dat de Sint-Baafs in 1381 (en 1382...) de Sint-Janskerk was, maar dat hij de huidige naam gebruikt om de locatie duidelijk te plaatsen voor de lezer. Die naamgeving is hier zo gelaten om verwarring te vermijden.
- 4 Heideveld aan de grens van Beernem met Oostkamp en Assebroek.
- 5 Delepierre voegt voor de Engelstalige lezer hier het verhaal van het Heilig Bloed en Diederik van den Elzas toe.
- 6 De Bruggelingen trokken in feestroes ten strijde: ‘door den dranck bevangen (...), gelijk in diergelycke feesten dikwils gebeurt’ (Custis, R., 1765, *Jaer-boecken der Stadt Brugge*. Tweede druk, deel 1, p. 426).
- 7 Deze scène is bijna woordelijk overgenomen uit de *Chroniques* van Jean Froissart, p. 863-864 in de uitgave *Livre de Poche*. Ook te lezen op het internet.

Sint-Antonius van Padua helpt verloren voorwerpen terug te vinden

In verband met de populaire Sint-Antonius verering in Gent en elders (zie GT 2019 nr. 1 en 2) signaleert Luc Hoste (Brugge) ons een artikeltje op de site Kerknet waarin verklaard wordt hoe de Portugese Antonius (niet te verwarren met zijn Egyptische naamgenoot ‘met het varkentje’) aan zijn ‘werk’ als beschermheilige kwam. Hij had een schrift bij zich waarin hij de psalmen eigenhandig had gekopieerd en van aantekeningen had voorzien om te gebruiken bij het lesgeven. Dat boek bleek op een dag verdwenen en Antonius bad vurig om het terug te vinden. Enkele dagen later stond een novice aan de deur van het klooster in Montpellier waar Antonius verbleef: de jongeman had willen uitreden en had het boek meegenomen naar huis. Van beide zaken had hij intussen spijt. Er valt ook nog een bijkomende verklaring te vinden. Antonius stond bekend om zijn geestdriftige preken en zijn overtuigingskracht. In een middeleeuwse tekst werd hij geprezen omdat hij mensen de ‘verloren zeden’ bijbracht. Dat zou foutief zijn vertaald als ‘verloren zaken’ en zich zo hebben verspreid.

Bron: *Van Afra tot de Zevenslapers*, Louis Goosen, Uitgeverij Sun, 1992

Gevelbeeldje ‘Het Oudburgerke’

Alsof de voorgevel van het hoekhuis Het Vliegend Hert aan de Kraanlei nog niet genoeg versierd was, werd er recent nog een beeldje geplaatst in een nisje aan de zijgevel (afb. 1). De onwetende GT redactie vraagt zich af wat dit betekent... en ze ging meteen te rade bij specialist Geert Van Doorne, eredirecteur van de dienst monumentenzorg van de stad Gent, die ons prompt volgende uitleg bezorgde over de lange voorgeschiedenis van het beeldje.

‘Dit beeldje is het embleem van de handelsdekenij ‘Jong Oudburg’ (let op de grappige tegenstelling van de adjectieven), zoals het blauwe poortje aan het andere uiteinde van de Rodekoningstraat het embleem is van de socio-culturele Koninklijke Dekening Patershol.

Het ‘Oudburgerke’ kijkt uit over de zeer oude straat Oudburg (vermeld als *dOuburchstrate* in 1353), die nog verwijst naar het *vetus castrum* of de oude

Afb. 1. Het Oudburgerke.

burcht van de graven van Vlaanderen. Wanneer het grafelijk castrum werd aangehecht bij de stad Gent, ging de Oudburgstraat de rol vervullen van noordelijke uitvalsweg van die stad en was zij eeuwenlang een drukke handelsas. Na de tweede wereldoorlog verzwakte de commerce en had de dekenij Oudburg nood aan een nieuwe impuls, zeker toen de renovatie van het naastgelegen Patershol in de jaren 1980 een onverhoopt succes bleek te worden. Een renovatie die deels te danken was aan de uitbating van talrijke horecazaken.

Ook in Oudburg kwamen zich eetgelegenheden vestigen. Toenmalig gebuurtedeken Roland Janssens zag en hoorde dat de Gentse Feesten omstreeks 1990 overrompeld werden door hamburgers-, worsten- en mosseltenten, maar ook dat het vet en veel eten stilaan werd verdrongen door een nieuwe keuken gericht op lichte en gezonde kost. Hij koos voor de jonge trend en ontwierp zelf een voorgerechtje van gerookte zalmfilet (vis maakt slim) in een bedje van spinazie (deze groente maakt sterk) geserveerd op een luchtige bladerdeeg. Hij ging langs bij alle 23 eethuizen in zijn dekenij 'Jong Oudburg' om zijn gerechtje te promoten maar slechts twee chefs zetten het op hun menukaart. Dat was in 1990 en in 1992 deed Janssens opnieuw zijn ronde. Bleek dat geen enkele klant het Oudburgerke (alternatief voor hamburger) had besteld!

De gebuurtedeken dacht dat als het niet marcheert met gezond eten, dan lukt het misschien wel met de beeldende kunsten, steeds in het voetspoor van het Patershol met zijn culturele werking. In samenspraak met de Academie voor Schone Kunsten werd beslist een wedstrijd onder laatstejaarsstudenten te organiseren voor het ontwerp van een beeld van het Oudburgerke. De jury bekroonde het voorstel van Lieve Van de Walle, die het Oudburgerke had opgevat als een levensgenieter, een Lamme Goedzak met een dikke buik die op grote voet leeft. Hij gaat gekleed in keukenschort, sandalen en 'zieverlap' (= servet). Het beeldje werd aan Roland Janssens overhandigd in 1992.

Drie jaar later ging de gebuurtedeken met pensioen en nam ontslag. Het dekenijbestuur besloot het beeldje van de Oudburger in duurzaam materiaal (harde keramiek) te laten uitvoeren en het een plaats te geven in een nis van het huis op de hoek van Kraanlei en Rodekoningstraat, vanwaar het de dekenij 'Jong Oudburg' symbolisch kon in bescherming nemen. Zo gebeurde in augustus 1995. De stadsschepen Noël Bouquet, schepen van de burgerlijke stand, zorgde ervoor dat het Oudburgerke officieel werd ingeschreven in het bevolkingsregister van de stad Gent.

Drogist in de Hoogpoort rond 1900

Carlos Vermeiren vond in een oud handgeschreven kookboek, einde 1800-begin 1900 dat Engels zout gekocht werd bij de heer Schokeel, Hoogpoort te Gent. Hij vraagt of iemand hieromtrent meer info kan verstrekken, eventueel foto's van deze zaak bezorgen (carlos.vermeiren@hotmail.com).

Publiciteit- en Letterschilders

Maarten Leenknecht (maarten@leenknecht.com), zelf letterschilder, is op zoek naar informatie over Gentse publiciteit- en letterschilders. Hij vond online in Ghendtsche Tydinghen 1992 een tekst terug over een letterschilder en een reactie van Mevrouw Denise Hebbelinck: De letterschilder was Robert Van de Vivere die op de Kortrijksestraat woonde over het Kapelleke Schreiboorn. Zijn specialiteit was 'Anglaise' letters en goudblad. Een zoon was ook publiciteitsschilder. Misschien wordt ook eens hun verhaal geschreven? Enkele jaren geleden verscheen een uitvoerig artikel in een van de plaatselijke kranten. Wie kan meer info verschaffen over het uitvoerig artikel waarnaar verwezen wordt. Eventueel ook de naam doorgeven van de zoon van Robert Van de Vivere?

Noot van de redactie: *Mw. Denise Hebbelinck en haar man, Edward Drieghe (ook letterschilder), vroeger wonende in de Gelukstraat, zijn beiden (kinderloos) overleden.*

Valère Billiet

Frank Gelaude is op zoek naar een verdwenen gedenkplaat van Valère Billiet (1903-1945). Aangehouden in het laatste oorlogsjaar als lid van een verzetsgroep, stierf hij samen met een massa concentratiekampgevangenen toen het schip dat hen vervoerde gebombardeerd werd. Billiet was als fysicus verbonden aan het universitaire laboratorium voor mineralogie en kristalkunde aan de toenmalige Rijks Universiteit Gent. Hij was oprichter van het laboratorium voor Röntgenanalyse en werd in 1941 docent stralingsleer en radioactiviteit (centrum voor behandeling van gezwellen) aan de faculteit geneeskunde. De metalen bas-reliëf op een (gebroken) stenen plaat werd laatst gezien in het gebouw van de Rozier. Heeft er iemand weet van een foto ervan?

Schilderijen van Jos Trotteyn

Lezer Jan Barbe zoekt een catalogoog samen te stellen van de talrijke werken van deze verdienstelijke, maar nu bijna vergeten Gentse schilder. Over hem: zie Oostvlaamse Zanten jg. 58 nr. 5-6, p. 201. Op afb. 2 hierbij een schilderij 'Neringdoener in crisistijd' destijds geschonken aan het Museum voor Folklore, maar nu onvindbaar. Lezers die weet hebben van dit of van andere werken van Trotteyn worden uitgenodigd om contact te nemen via Barbe.jan@telenet.be.

Afb. 2. Neringdoener in crisistijd.

Seske(n)s: epilepsie

Guy Beyaert schrijft dat hij verveeld zit met het woord seskens (zie GT 2019 nr. 6). Dat woord gebruikte zijn moeder in de uitdrukking: jaag die persoon (of dat dier) niet voortdurend op of hij (het) krijgt de seskes. Dat betekende in feite dat dit wezen ernstig geestelijk gestoord zou kunnen worden. Nu komt het probleem, schrijft hij: ‘toen wij lang geleden in Spanje verbleven, at mijn vrouw graag schapenhersenen. Die delicatessen noemden ze daar sessos, meen ik. Geen uitleg hiervoor gevonden op het internet. Er zijn verschillende Spaanse woorden in het Gents gebleven: denk maar aan entons... Ik heb nog een raadsel: mijn grootmoeder sprak over een petroleum lamp als een kéleké. Nu had ik in de jaren 70 een Spaanse collega die met haar oude moeder, tijdens de burgeroorlog in Spanje naar Frankrijk gevlucht was en zij verzekerde mij dat dit oud Spaans was voor petroleumlamp! Ook hiervan geen spoor gevonden op internet! Weet iemand of er nog Spaanse woorden in het Gents overgebleven zijn. Ik denk aan het woord moorkens waarmee in Gent alle mensen met een donkere huid bedoeld werden en dit refereerde naar de meestal met een donkere huid Spaanse bezetters!’

Antwoord van de redactie. *Het is opletten geblazen met dat onderwerp. Dialectoloog prof. Jacques Van Keymeulen stelt: ‘Spaanse woorden die enkel dialectisch zijn, zijn echter vrij zeldzaam ...Kortom er is zeker Spaanse invloed op onze taal, maar de neiging bestaat die te overschatten...’ Dit citaat werd geplukt uit zijn hoofdstuk ‘Spaanse woorden in het Nederlands’ in de uitgave (2018) van de ‘Buren van de abdij ‘Het Spaans Kasteel Gent. Van dwangburch tot woonwijk’. Zeer aan te bevelen lectuur! Misschien moeten we dat hoofdstuk overnemen in GT, met toestemming van de betrokken partijen, natuurlijk.*

Overigens hebben de seskes bij mensen niets te maken met centrale zenuwstoornissen van schapen. Prof. Evrard, die in zijn beroepsleven als zenuwarts heel wat met seskens te maken kreeg, zet de puntjes op de i in een eigenhandig geschreven commentaar, en wel vanuit het standpunt van de mensengeneeskunde. We geven dit hier fotografisch weer (afb. 3).

MUSEUM VOOR GESCHIEDENIS VAN DE GENEESKUNDE
Het Pand
 Onderbergen 1
 9000 GENT

Sessens of Sèskens.

Term die misschien nog alleen door oudere Gentenaars wordt gehanteerd. Doeh b.v. in het oud Bijloke-hospitaal hoorde men die uitdrukking zeer eourant.
 Wat bedoelde men ermee? Kinderen die bij koorts gemakkelijk stuipen gingen vertonen.
 Het kon ook om een vorm van epilepsie gaan (vallende ziekte = grand mal) of alleen absenee's (petit mal). In oude Nederlandse teksten vindt men ook de benaming klein of groot evel.
 De stoornis zetelt in de hersenen.
 Deze aandoening is tegenwoordig vrij goed door medicatie (en levenswijze: voldoende rust, en alcohol-onthouding) te onderdrukken.
 Yroeger ging men eetegen vooral op Sint-Cornelius-bedevaart te Mariakerke.

D^r. A. Evrard
 (Zenuwarts).

Afb. 3. Antwoord van prof. dr. A. Evrard.

Pont Madou: Walpoortbrug

De Walpoortbrug vroeger ook wel Pont Madou geheten naar de bekende pruikenmaker Madou die daar zijn adres had vanaf 1771', zo las Françoise Verhoosele op de site van Beeldbank Gent. En ze vervolgt: 'Nu las ik in een Franstalig magazine (SoirMag) over Jean Baptiste Madou, een lithograaf, schilder, etser enz.... In Wikipedia https://nl.wikipedia.org/wiki/Jean-Baptiste_Madou) staat dat hij samenwerkte met Jozef Plateau en hij was ook de schoonzoon van Adolphe Quetelet. Dus kan Madou ook in verband gebracht worden met Gent: Quetelet is geboren in Gent en Jozef Plateau was prof in Gent.

De redactie ging zelf op zoek en vond in de Wegwijzers van de Stad Gent en Oost-Vlaanderen inderdaad Madou's vermeld op die plek: 1770, 1772: Perquiers Meesters Madou, Walpoortbrugge. In Wegwijzer van 1839 is de brugnaam veranderd in Den Pont Madou, gelokaliseerd bij de Korte Dagsteeg en in 1865 vinden we er 'In den Pont Madou', Korte Dagsteeg. Die naam werd dus ook in het Nederlands gebruikt. Op het stadsplan van Goethals (1796) is het nog Walpoortbrug. In de Indicateur de la Ville de Gand (1840) opgemaakt door E.J. Vandeputte staat in de lijst met Nederlandse namen de oude Walpoortbrug vermeld, maar in het Frans heet ze Pont Madou.

Gentse vluchtelingen in Wales (WO I)

Toni Vitti is op zoek naar inlichtingen over de Belgische vluchtelingen in Wales tijdens W.O. I. Op dit moment is hij bezig met de Belgische (en andere) militairen die gewond opgenomen werden in het ziekenhuis te Wrexham. Een zekere Marcel Boterdele (Boterdaele?) uit Gent/1e karabiniers en Achilles Se-reacop (spelling kan verkeerd zijn) uit Gent (6e linie regiment) werden hier ook opgenomen. Hij zoekt naar meer achtergrondinformatie over deze personen na hun ontslag uit het ziekenhuis. De Welshe website in de bijgevoegde link.

<https://refugeesinrhyl.wordpress.com/croesnewydd-2/><<https://refugeesinrhyl.wordpress.com/croesnewydd-2/>>

GT lezers die iets meer weten, kunnen contact opnemen via de knop 'contact' in de eerste regel van <https://refugeesinrhyl.wordpress.com/>

AL BETAALD VOOR HET NIEUWE JAAR?

Als naar gewoonte sturen we het eerste nummertje van de nieuwe jaargang naar alle leden van vorig jaar.

Als u, door vergetelheid of om een andere reden het lidmaatschap niet vernieuwde, zal dit het laatste nummer zijn dat u ontvangt, tenzij u alsnog betaalt ...

Twijfelt u eraan of u al betaalde: geen probleem, u stuurt een mailtje naar g.t@telenet.be of u zendt een briefje naar HHKG, Groot Begijnhof nr. 46, 9040 Sint-Amandsberg.

Ook wie zijn lidnummer niet vindt, hoeft zich niet meteen zorgen te maken. Dat is enkel een hulpmiddel voor ons, geen vereiste.

Ghendtsche Tydinghen is een uitgave van **Heemkundige en Historische Kring Gent vzw** met de steun van de Stad Gent en de provincie Oost-Vlaanderen.

Zetel: Convent Engelbertus - Groot Begijnhof, nr. 46, 9040 Gent (Sint-Amandsberg).
Bibliotheek en documentatie: in het DSMG, Groot Begijnhof, nr. 46, Sint-Amandsberg: elke zondag van 10 tot 12 uur (behalve op feestdagen). Gesloten in juli en augustus.

Lidgeld: Gewone leden: 15 euro
Steunende leden: 25 euro
Beschermleden: vanaf 30 euro
Te factureren leden: 25 euro
Buitenlandse leden: 25 euro
Postrekening: IBAN: BE73 0001 0504 7360,
BIC: BPOTBEB 1 van de "HHKG" te 9040 Gent.

Administratie & Ruildienst: Nieuwe leden, opzegging, adreswijziging en bij het niet ontvangen van het tijdschrift: HHKG vzw, Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg
e-mailadres: g.t@telenet.be.

Redactieadres: Clarissenstraat 14, 9000 Gent, tel. 09 329 71 45
Auteurs worden verzocht kopij digitaal aan te leveren op: g.t@telenet.be.

Website: www.ghendtschetydinghen.be – ojs.ugent.be (digitale toegang).

Druk: NV Drukkerij Verbeke, Lijnmolenstraat 34-36, 9040 Gent,
tel. 09 228 10 33 - e-mail: drukkerij.verbeke@skynet.be

V.U.: HHKG, Begijnhof 46, 9040 Sint-Amandsberg.
Frank Gelaude (voorzitter).

ISSN 1783-9033

